

O VLADANU DESNICI I
“DESNIČINIM SUSRETIMA”

Drago Roksandić

Sažetak: “Desničini susreti” utemeljeni su u Zagrebu 1989. godine kao program znanstvenih rasprava fokusiranih na fenomene i probleme hrvatsko-srpskog/srpsko-hrvatskog interkulturalizma u Hrvatskoj. Odbor za koordinaciju proučavanja povijesti i kulture srpskoga naroda u SR Hrvatskoj pri Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti te Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu najviše su učinili na umrežavanju većeg broja znanstvenih i kulturnih ustanova u Hrvatskoj s time u vezi. Ime Vladana Desnice (Zadar, 1905. – Zagreb, 1967.), jednoga od klasika moderne hrvatske i srpske književnosti i kulture, izabrano je da bi program simboliziralo, ali i poticalo kreativnošću njegova opusa te iskustvom njegove civilne kulture. “Desničini susreti” obnovljeni su 2005. godine i od tada kontinuirano djeluju. S njima je u vezi i projekt otvaranja Međunarodnoga sveučilišnog centra u piščevoj Kuli Stojana Jankovića u Islamu Grčkom u Ravnim kotarima kod Zadra. Rad sadržava i pokušaj redefiniranja pojedinih vidova temeljne problematike hrvatsko-srpskog/srpsko-hrvatskog interkulturalizma u Hrvatskoj danas.

Ključne riječi: Vladan Desnica, “Desničini susreti”, interkulturalizam, Hrvatska, Hrvati, Srbi

---

Proslov

Kad bi umjetnost bila stvar prosvjete i opće naobrazbe, dobit od te “demokratizacije” bila bi nesumnjiva. No, da li čitava jedna mreža sijalica od 25 vata može da zamijeni jedno veliko centralno sunce? Činjenica je da se mi na nekim takvim milenijnski starim suncima još i dan-danas grijemo. Hoće li se, za nekoliko stoljeća, pa i za samih nekoliko decenija, ljudi još uvijek grijati na našim današnjim suncima?¹

Kada sam kasnih 1980-ih godina, u “dobu promjena”, inicirao “Desničine susrete”, posebno mi je bilo stalo simbolički legitimirati sve ono što sam tada osobno držao najvažnijim u zamišljenoj hrvatsko-srpskoj/srpsko-hrvatskoj dijaloškoj kulturi s imenom Vladana Desnice, bolje rečeno, s njegovim opusom, koji će svojom “vrelinom” moći “grijati”, tj., dijaloški ih inspirirati. Bio sam uvjeren da će i sam Desničini opus u dužem trajanju – ovisno o održivosti “Desničinih susreta” – moći biti kreativan sugovornik u problemski fokusiranim istraživanjima o programski usuglašenim temama rasprava.

S druge strane, profesionalno, kao povjesničar, nisam imao iluzija kakve bi sve teškoće mogli imati “Desničini susreti”, kada je riječ o trokutu “Susreti” – piščev opus – pisac. Vladan Desnica bio je krajnje suzdržan prema historiografiji, ali je i kao pisac bio krajnje izoštranih interesa i radoznalosti za *conditio humana*, za čovjeka kao povijesno biće.² Bili su

¹ Vladan DESNICA, “Doprinijeti vječitom cilju: očovječenju čovjeka”, u: ISTI, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (priredio i redigirao Dušan Marinković), Zagreb 2006., 96.

² Vladan DESNICA, “Mudrac sa Istoka”, u: ISTI, *Sabrana djela* (ur. Stanko Korać), knj. IV., Zagreb 1975., 435-441.

to interesi mislioca, koji je dosljedno promišljao pitanja o tome što čovjek, književnost i kultura jesu, a što nisu u dugome povijesnom trajanju.³ Strukturalne su mu opozicije strane, npr. “elita” vs. “masa”, krajnje je suzdržan u korištenju pojma “intelektualac, ali je u njega mnoštvo značenjskih nijansi kada je riječ, primjerice, o umjetnosti i kulturi. Njegova su opsesija kreativni ljudski potencijali kao imperativ opstanka ljudske vrste, kritičnog odmak od “bestijalnog”, koje je čovjeku mnogo bliže nego što bi se htjelo priznati, čak i poslije iskustva Drugoga svjetskog rata.⁴ Riječ je o Desnici koji je 1952. godine izrijekom tražio pojmovno distingviranje “književnosti” i “primijenjene književnosti”, analogno trendu u likovnim umjetnostima.⁵ Meni je već tada, koncem 1980-ih, bilo jasno da će biti teško osigurati suradnju inovacijski orijentiranih istraživača, bez čije se podrške “Desničini susreti” nikada neće moći održati, bez kritičkog dijaloga i o samome Desnici, dakako, Vladanu Desnici kao klasiku moderne hrvatske i srpske književnosti, kako se god nacionalnu književnost shvaćalo, ali i čovjeku svog vremena, prve i druge trećine 20. stoljeća.

Držao sam i još uvijek držim da je cjelokupno njegovo osobno životno iskustvo, u “vremenu netrpeljivih” (A. Mitrović), pouzdano mentalno uporište one vrste skepticizma bez koje nije moguće ni ulaziti u dugoročnije projicirane kroato-serbističke izazove u suvremenom povijesnom obzorju. Desnica je sâm na različite načine izricao ono što je u “Desničnim susretima” bitno: “Moramo se dobro čuvati opasnosti da upadamo u bljutavi ahistorički pasatizam; ali ne manje i opasnosti da podlegnemo olakoj i isto tako ahistoričkoj perspektivnoj opsjeni po kojoj nam se prst pred okom čini veći nego zvonik u daljini.”⁶

U trenutku kada je poslije čitava desetljeća mučnog “purgatorija”, javno bio najvažniji, kada više nije moglo biti sporno da je on, pisac *Proljeća Ivana Galeba*, živi klasik moderne hrvatske i srpske književnosti, najsuzdržaniji prema mogućim kulturnim dosezima vlastitog opusa bio je Vladan Desnica sâm: “Najznačajnija umjetnička ostvarenja današnjice imaju uglavnom vrijednost britke negacije, rušilačku i polemičku vrijednost. Svi mi još uvijek čekamo Mesiju.”⁷ Koliko god te riječi imale “starozavjetni” prizvuk, čovjek ne može ne biti svjestan koliko i danas stoje. Globalizacija kakvu živimo očito nije epohalna humanistička alternativa, a najznačajnijima i dalje doživljavamo ostvarenja koja i spram nje

³ Pamteći šjor-Karlovo “Bestie!” iz *Zimskog ljetovanja*, zastao mi je dah čitajući Desničin tekst “‘Vučja djeca’ u priči i nauči” iz *Ilustriranog tjednika* iz 1950. (sic!), o indijskim djevojčicama Kamali i Amali koju su više godina odrastale u vučjoj jazbini: “Ne ulazeći u pitanje odnosa između životinjskog instinkta i inteligencije, koja je rezervirana samo za čovjeka, iskustva s Kamalom i sve ono što na tom slučaju možemo da naučimo i zapazimo, čudno nas opominju na staro zajedništvo čovjeka i životinje, i ne mogu a da u nama ne pobude misao o krhkosti i prekarosti civilizacije i podsjećaju nas kako je mučan i mnogovjekovan put od tog stanja iz pravremenâ do današnjeg stanja razvoja čovjeka.” (Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 56-57.)

⁴ O Benedettu Croceu i drugim misliocima važnima za Desničina shvaćanja kulture i umjetnosti godinama pišu stručno pozvaniji od mene. Konkretnohistorijske kontekstualizacije radi, meni je ovdje važno podsjetiti da je njegov “elitni” individualizam subjektivne, pače, personalizirane naravi, u opreci prema socijalno-statusnim poimanjima. U popisu knjiga iz njegove osobne knjižnice, doduše, bez knjiga koje su propale između 1941. i 1944. godine, nema Bendine knjige o izdaji intelektualaca. Desnica je bio u Parizu 1927/1928. godine, a ta je knjiga tiskana 1927! Vidjeti: Julien BENDA, *La trahison des clercs*, Paris 1928. Hrvatski prijevod: ISTI, *Izdaja intelektualaca*, Zagreb 1997. Širi i teorijski inovativniji pristup nude: Norbert ELIAS, *Engagement und Distanzierung. Arbeiten zur Wissenssoziologie I*, (priređio i preveo Michael Schröter), Frankfurt am Main, 1987. i posebno Bernhard Giesen, *Die Intellektuellen und die Nation. Eine deutsche Achsenzeit*, Frankfurt am Main, 1993.

⁵ ‘Primijenjena književnost’, u: Vladan DESNICA, “Zapisi o umjetnosti (iskustva i refleksije)”, u: ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 72.

⁶ Vidjeti bilj. 1.

⁷ Isto. Mnogi poststrukturalisti danas bi se vjerojatno suglasili s njegovim mišljenjem.

imaju "vrijednost britke negacije, rušilačku i polemičku vrijednost".⁸ Kasnih 1980-ih nisam ni izdaleka imao uvid u Desničin opus kakav držim da imam danas, ali sam bio uvjeren da će predloženi Program društveno-humanističkih i kulturoloških istraživanja biti teže trivijalizirati ako se bude zvao "Desničini susreti".

1. "Desničini susreti"

1.1 "Desničini susreti": Dijalog s Vladanom Desnicom post mortem

"Banalnost je smrt umjetnosti. Jedina sama stvar je još gora od nje: tražena originalnost." Riječi su to Vladana Desnice iz 1952. godine. S njima je zaključio svoje refleksije "O Stendhalu i o iskrenosti".⁹ Započeo ih je praveći razliku između Stendhala književnika i Stendhala "čovjeka svog doba": "(...) Jer ako se u tom borcu za krajnju iskrenost i nepomirljivom neprijatelju svakog konformizma i hipokrizije ne divimo upravo tim njegovim svojstvima, čemu da se onda divimo i po čemu da nam bude blizak? Zar po svome dubokom antikolektivizmu, po svom raspaljenom individualizmu, egoizmu, po svome idealu übermenschstva i führerstva, po kultu Napoleona, po svome istaknutom antidemokratizmu? Još samo korak dalje, pa bi po istoj logici mogao da zavlada i kult Nietzschea. (...)"¹⁰ Dvojim je li Vladan Desnica – koji je te svoje riječi tiskao – podsjećam, uoči Trećeg kongresa Saveza književnika Jugoslavije u Ljubljani, kongresa na kojem je Miroslav Krleža čitao svoj referat o književnosti i jugoslavenskoj socijalističkoj kulturi – htio ironizirati ili je doista instrumentalizacijom "politički korektnog govora" svog doba htio upozoriti da pisci, da bi bili umjetnici, ne mogu biti ni "inženjeri duša", ali da ne mogu prihvatiti ni bilo kakvo normativiziranje svoga "angažmana".¹¹ Danas, kada su poststrukturalistički u pitanju "subjekt" i "objekt", "pisanje" kao i "čitanje", kada je otvoren beskraj pitanja o "umjetniku" i njegovu "djelu", o tome tko je i što je te "odakle" dolazi i "kuda" ide, rasprave iz 1952. godine još su veći izazov koji bi valjalo prihvatiti. Povjesničar sljedbenik historije-problema ipak će uvijek ponajprije kritički promisliti njihov konkretni historijski kontekst.¹² Što je za Desnicu

⁸ Vidjeti: Catherine HALPERN (coordonné par), *Identité(s). L'individu, le groupe, la société*, Sciences Humaines Éditions, 2009.

⁹ 'O Stendhalu i o iskrenosti', u: Vladan DESNICA, "Zapisi o umjetnosti (iskustva i releksije)", u: ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 67-68.

¹⁰ Vladan Desnica u svojoj kućnoj knjižnici nije imao Nietzscheovih djela. U radovima skupljenima u *Hotimičnom iskustvu* nema zapisa izravno s njime u vezi. Vidjeti: "Popis kućne biblioteke Vladana Desnice" (ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 251-279). S druge strane, Desnici sigurno nije bio nepoznat Krležin odnos prema Nietzscheu.

¹¹ Treći kongres Saveza pisaca Jugoslavije održan je u Ljubljani u listopadu 1952. godine. Miroslav Krleža je pročitao svoj referat o književnosti i revoluciji 5. listopada. Kongres je prethodio Šestom kongresu Komunističke partije Jugoslavije, koji je održan u Zagrebu, u studenom 1952. godine i na kojem je Partija promijenila ime u Savez komunista Jugoslavije slijedom kritičkog odmak prema vlastitoj prošlosti i potrebom da redefinira svoje shvaćanje budućnosti jugoslavenskog društva.

¹² Anthony Giddens konceptu "postmodernity" suprotstavlja koncept "advanced modernity", shvaćajući ga kao radikalizaciju moderniteta. Riječ je o konceptu koji on eksplicitno sustavno razvija duže vrijeme. Vidjeti, posebno od *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age* (London, 1991.) i *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. (Cambridge, 1992) preko *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, (ur. Ulrich Beck, Anthony Giddens i Scott Lash), Cambridge 1994., *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. London 1999. do *On The Edge. Living with Global Capitalism*. (ur. Will Hutton i Anthony Giddens), London 2000.

značilo “banalizirati” 1952. godine, ubijati umjetnost “traženom originalnošću”? Zašto se u tome trenutku pozivati na Stendhala? Nietzschea? Napoleona? Nije nužno ići dalje na ovom mjestu s pitanjima jer bi se u traganju za odgovorima mogli upustiti u pisanje “eseja na esej” ili historiografsku studiju.

Međutim, za “Desničine susrete” načelno je važno još nešto s ovim ulomkom u vezi. Desnica je bio mišljenja da je jedno “diviti” se Stendhalu-piscu, točnije, najboljem u njegovu opusu, a drugo, “ne diviti” se Stendhalu-čovjeku, samoopsjednutom grafomanu. Jedno je za Desnicu javni Stendhal i to isključivo onda kada ima umjetnički što reći, a drugo je umjetnički nevažni javni Stendhal te treće, privatni Stendhal. Još jedan zapis s tim problemom u vezi. Pišući o Danteu, prema rukopisu iz nedavno objavljene zaostavštine, Desnica je bio još eksplicitniji: “Dante nije od onih genija koji stupaju u avangardi svoje epohe. U buđenju novog života i stvaranju novih forma, u rađanju novih ideja koje se pomalaju na obzorju u toj agoniji Srednjeg vijeka, u tom zalasku ‘dvaju sunaca’ pape i cara, u jačanju komuna, u tom prvom buđenju nacionalne ideje, u tom prvom migoljenju opće tendencije individualiziranja, diferenciranja, partikulariziranja, u toj borbi staroga sa novim, – Dante je na strani starog. (...) Duboko nezadovoljan i razočaran sadašnjicom, on se – kao i svi apolitički duhovi – spasava bijegom iz realnoga u neko ahistoričko stanje – u utopiju.”¹³ Dante-genij, onaj koji nam i danas ima što reći, kao što će imati i budućim ljudskim naraštajima, nije i Dante-čovjek-svog-doba, čovjek “apolitičke utopije”, jedan od brojnih koji se nisu snalazili “u buđenju novog života.”¹⁴ Danas, “poslije moderne”, u dobu poslije “kraja ideologija” mnogi će Dantea možda i bolje razumjeti, lakše otkrivati kao Dantea – našeg suvremenika. Desničine refleksije imale su smisla u njegovu vremenu, u dobu proklamirane sinteze umjetnosti i revolucije.

Koliko novih povoda za prijepore o individualnom i kolektivnom identitetu, alteritetu, hibriditetu i alijenitetu! Da bi “Desničini susreti” bili intelektualno održivi, “prisvajajući” kritičkim propitivanjem simbolički kapital Vladana Desnice, ponavljam, morat će umjeti kreativno i, dakako, inovativno suočavati se s njegovim opusom, ali i svakim drugim koji je važan za Program društveno-humanističkih i kulturoloških istraživanja.

Takav program danas ne može opstati ni bez epistemoloških istraživanja. Za Desnicu su umjetničke istine jedine ljudske istine: “Jer je to (umjetnost – D.R.) jedino područje ljudske djelatnosti gdje je nemoguća laž: čim laž priviri, istim časom, automatski prestaje umjetnost. U pravoj umjetnosti uvijek, beziznimno, uprkos svemu vlada istina: tu čovjek govori istinu čak i proti svojoj volji. (...) Zbog toga, intuirajući makar i nesvjesno taj fakat, svi tirani, svi gušitelji slobode i zatirači istine, guše i zatiru i umjetnost.”¹⁵ Doduše, za njega samog književne su istine također pod znakom pitanja, a kada je riječ o tome što čovjek-umjetnik uopće može iskazati, a da ne bude opterećen “logičkim” neizvjesnostima “istine”, Desnica će se u svojim rukopisima, neovisno o žanru, vraćati na muziku: “Muzika ima tu veliku vrhunsku prednost: što se u njoj čovjek može da izrazi potpuno i bez ostatka, a da pritom ne mora kazati ništa što ima i jedan racionalan smisao. Naš, književni, govor ima-

¹³ Vladan DESNICA, “Dante danas (povodom novog prijevoda Pakla)”, u: ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 206-207. Rukopis je iz neobjavljene ostavštine, bez datuma. Danteovo *Čistilište* u prijevodu Mihovila Kombola tiskano je u izdanju Matice hrvatske 1955., a *Pakao i Raj* kod istog nakladnika 1960. godine.

¹⁴ Desnica nije “otkrio” taj fenomen – radio je to i Marx pišući o Balzacu – a nije ni posljednji koji mu se vraćao. Temeljnu teorijsku problematiku u horizontu moderne raspravlja: Reinhart KOSELLECK, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main, 1995.

¹⁵ Vladan DESNICA, “Zapisi o umjetnosti (iskustva i refleksije)”, u: ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 72-73.

mo u kondominijumu, u zajedničkoj upotrebi sa praktičnom i logičkom djelatnošću: pored svog emocionalnog, iracionalnog, semantičkog (tu riječ shvatite u njenom estetskom, ne u njenom filološkom smislu) značaja, svaka naša rečenica ima i jedan logički smisao. Muzička rečenica slobodna je od tog robovanja."¹⁶ Doista, bez Vladana Desnice cijeli ovaj istraživački program, kako god ga se atribuiralo, bio bi u ishodištu bitno siromašniji. Pitanja, dakako, ostaju otvorena. Kada izravno raspravlja spoznajnu problematiku, Desničin se pristup donekle mijenja utoliko što razlikuje umjetničku spoznaju kao intuitivnu od znanstvene spoznaje kao "logičke", a to je shvaćanje koje je u središtu prijepora u spoznajnoj teoriji 19. i 20. stoljeća i koje kulminira u postmoderni: "...umjetnost nije način spoznavanja onoga što se spoznaje logičnim putem. To je intuitivna spoznaja i njena je domena potpuno druga. (...) Kao što se u umjetnosti ne traži da demonstrira geografske i druge istine, tako se isto ne traži da ona donosi neke naučne, sociološke ili historijske istine. To se ne saznaje putem umjetnosti, niti se te istine ispoljavaju i usvajaju intuitivnom spoznajom i saopćavaju umjetničkim, estetskim načinom."¹⁷ Što bi, recimo, rekao Hayden White da je čitao Vladana Desnicu?

Pitanje je jesu li Desnicu takva shvaćanja priječila da napiše možda još i bolja djela nego što je napisao? Dakako da to vjerojatno nitko neće danas reći. Ako nam je stalo do Desnice-sugovornika, Desnice-čovjeka-našeg-vremena, nećemo ga tražiti kontrapozicioniranjem citata, neovisno o tome o čijim se citatima radi. Tražit ćemo ga kao sugovornika u njegovu vremenu o pitanjima koja ostaju transtemporalna i o kojima je on svjedočio i svjedoči "umjetničkom istinom".

1.2 "Desničini susreti" i hrvatsko-srpski/srpsko-hrvatski interkulturalizam

Doista, mnoštvo se refleksija moglo pronaći u njegovim tekstovima čitajući ga kasnih 1980-ih, tekstova koji su mogli inspirirati i motivirati, kao što su motivirali one koji su se krajem 1980-ih godina izjasnili za institucionalizaciju dugoročno projiciranog Programa znanstvenih rasprava "Desničini susreti".¹⁸ Na ovome mjestu nužno je ponešto reći o spomenutom odboru Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. 1980-ih množile su se inicijative "odozdo" i "odozgo", "endogene", ali i "egzogene" naravi, tj. unutar i izvan granica SR Hrvatske da "nešto" treba učiniti u vezi s ostvarivanjem kulturnih prava Srba u Hrvatskoj. Motivacije su se kretale u najširem mogućem rasponu. Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta", ZAVNOH-ovo "dijete", bilo je zabranjeno 1971. godine i ukinuto 1980. godine (ubrzo nakon smrti Josipa Broza Tita) te je na neki način moralo biti supstituirano u Republici koja se ustrajno pozivala na avnojske i posebno na zavnohovske tradicije.¹⁹

¹⁶ "Upoznati, spoznati, proniknuti... Razgovor s Vladanom Desnicom. Razgovor vodila Grozdana Olujić-Lešić (*Književne novine*, Nova serija, god. IX, br. 63 od 7. 3. 1958.) (Vidjeti: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 50).

¹⁷ "Razgovor na Književnom petku 26. 10. 1956.", u: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 174.

¹⁸ Drago ROKSANDIĆ, "Desničini susreti". Prijedlog programa znanstvenih rasprava", *Naše teme*, god. 33, br. 4, Zagreb 1989., 725-730. Objavljen je u rubrici "Projekti" s redakcijskom napomenom: "Ovaj prijedlog pripremljen je kao autorovo zaduženje u Odboru za koordinaciju proučavanja povijesti i kulture srpskog naroda u SR Hrvatskoj, koji djeluje pri Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Budući da prijedlog pretpostavlja širu raspravu među stručnjacima u humanističkim i društvenim znanostima u SRH, pa i izvan nje, objavljujemo ga u ovoj napoj rubrici (op. ur.)." (*Isto*, 725)

¹⁹ Kada je riječ o "bjelinama" u hrvatskoj kulturnoj povijesti, jedna od neupitnih je i pitanje djelatnosti Matice hrvatske i Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" od 1969. do 1971. godine. Sa stručnog stajališta, idealno bi bilo kritički

Dakako da bi prihvaćanje dosljednije artikuliranog postavljanja tog pitanja, sa svim njegovim implikacijama, nužno bilo u izravnoj vezi s redefiniranjem temelja SFR Jugoslavije, tj. odnosa među svim “narodima i narodnostima” jer Srbi u Hrvatskoj sigurno nisu mogli biti poseban slučaj. SR Hrvatska je iz mnoštva razloga postojano bila protiv bilo kakvih izmjena Ustava iz 1974. godine. S druge strane, formula “jugoslavenske sinteze” je bila od 1960-ih godina u kulturi, u kreativnom smislu, u dubokoj krizi i nije bila sposobna ponuditi nikakvo rješenje kada su u pitanju odnosi dijelova jugoslavenskih naroda izvan matičnih republika s “matičnom” republikom itd.²⁰ U 1980-ima, važno je naglasiti, ta “formula” jedva da je mogla imati ikakva praktičnog značenja u unutarrepubličkim odnosima (primjerice, Srbi i Hrvatskoj ili Hrvati u Srbiji) – osim kao instrument federalne aprobacije represije.

Interkulturalizam, praktično i jedva u kojem slučaju teorijski, bio je manje ili više osmišljen u opusima pojedinaca, ali nikada i nigdje nije bio oficijelno podržavan. Je li ga i u kojem obliku bilo u projektima i opusima s transnacionalnom jugoslavenskom ideološki konotiranom atribucijom, još je uvijek otvoreno pitanje. Osobno sam vrlo skeptičan s time u vezi jer nikada nije postojalo jedno “jugoslavenstvo” nego mnoštvo njih različitih nacionalnih i političkoideoloških provencijencija.²¹ Na koncu konca, sve do pred kraj Jugoslavije, najbenignija južnoslavenska komparatistika nikada nije bila oficijelno podržavana u kulturnim ili povijesnim istraživanjima.²² Političkoideološki obrasci pariteta ili proporcionalnosti shematski su bili primjenjivani u znanosti i kulturi općenito, što je u kulturi povijesnog mišljenja imalo katastrofalne učinke kada je 1989.–1991. godine otvoren proces *finis Jugoslaviae*..

Oficijelna politika u Hrvatskoj 1980-ih godina, koliko sam je ja razumijevao, bila je sklona limitiranom, točnije, kontroliranom programskom redefiniranju kulturne i znan-

---

objaviti primarne izvore u zbirci koja bi kronološki rekonstruirala rad i MH i SKD Prosvjeta te napisati komparativnohistorijsku monografiju. Isto bi trebalo učiniti u vezi s ambivalencijama oficijelne represivne politike u SR Hrvatskoj od 1971. do 1980., odnosno, 1990. godine s njima u vezi. Arbitrarni represivni paralelizam Matica hrvatska vs. Srpsko kulturno društvo Prosvjeta poslije 1971. godine također je pitanje za stručnu raspravu jer je imao, siguran sam, dalekosežne posljedice, koje još uvijek nisu “logički” propitane.

²⁰ Nezamislive su bile, primjerice, hrvatski konotirane kulturne inicijative između Hrvata građana Srbije i Bosne i Hercegovine itd., itd. Takve su inicijative u biti postojano kultivirale isključivo vjerske zajednice i rekonfesionalizirale u biti sekularne kulturne fenomene i procese. Iznimke su bile dvije kulturne politike dvije narodnosti, talijanske i albanske. Naravno, riječ je o dva vrlo različita slučaja.

Moje vlastito interkulturalno sazrijevanje slijedilo je kulturne tradicije jedne i druge nacionalne provenijencije. Među mnoštvom naslova posebno pamtim *Hrvatski panoptikum*, koji mi je silno olakšao suočavati se s inter- i transkulturalnim fenomenima u hrvatskoj kulturi. Vidjeti: Josip HORVAT, *Hrvatski panoptikum*, Zagreb 1965.

²¹ O tome sam prvi put eksplicitno kritički pisao u članku “Jugoslavenstvo prije stvaranja Jugoslavije” 1985. godine. Vidjeti: *Nedjelja marksističkih rasprava 1985. Istoriografija, marksizam, obrazovanje*, (ur. Milenko Marković, Vukašin Stambolić, Drago Roksandić), Beograd 1986., 153-159. Članak je najprije bio objavljen u slovenskom prijevodu, odmah nakon što je na stručnom skupu u Neumu 1985. izazvao javne prijepore. Vidjeti: Drago ROKSANDIĆ, “Jugoslavenstvo pred nastankom Jugoslavije”, *Borec*, br. 10-11, Ljubljana 1985., 546-549.

²² U živu sjećanju ostao mi je vrlo poticajan Znanstveni skup “Komparativno proučavanje južnoslavenskih književnosti 4” u Pionirskom gradu u Zagrebu od 9. do 11. listopada 1989. godine, koji sam pratio na poziv profesora Zvonka Kovača, s kojim sam u to vrijeme živo raspravljao i surađivao. (Danas vidim iz sačuvanog programa rada da nijedan naslov priopćenja nije izrijeком sadržavao pojam “interkulturalizam”. Bilo je očito kasno za južnoslavensku komparatistiku kao jedan mali, ali vrijedni mogući *way out* prema kulturnom i političkom pluralizmu. Znakovito je da je studij poredbenog proučavanja književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, inicijativom prof. dr. Ive Hergešića, utemeljen 1956/1957. akademske godine. Bilo bi zanimljivo saznati koliko je godina trebalo da komparatistika sa svjetske književnosti stigne do južnoslavenskih i koliko je uopće stigla daleko od fakultetskog Zavoda za znanost o književnosti. Bilo bi isto tako važno znati kakva je i gdje je bila komparatistika drugdje u Jugoslaviji. U historiografiji je stanje s time u vezi općenito bilo mnogo lošije. Koliko mi je poznato, prvi *Uvod u komparativnu historiju* u “regiji” objavio sam 2004. Vidjeti: Drago ROKSANDIĆ (ur.), *Uvod u komparativnu historiju*, Zagreb 2004.

stvene infrastrukture u Hrvatskoj s ciljem da stvaralaštvo Srba u Hrvatskoj te u vezi sa Srbima u Hrvatskoj eksplicitnije bude podržano i uključeno u redovite programe postojećih institucija. Izostajala je ipak politička volja da se učini ono s čime u vezi je postojao minimalni politički konsenzus. U 1980-im godinama održano je nekoliko češće zatvorenih, rjeđe otvorenih rasprava na najvišim partijsko-državnim razinama u Hrvatskoj u vezi sa Srbima u Hrvatskoj. Završavale su bez jasnih zaključaka te su se daljnje rasprave i odgovornosti prebacivale najprije u Sabor SR Hrvatske pa potom u SSRNH.²³ Budući da se ni dalje ništa nije mijenjalo, a stanje u SFR Jugoslaviji se iz godine u godinu pogoršavalo, problem se nužno vratio u CK SKH.

Uključen sam bio u pojedine rasprave o tim pitanjima koje je na izvedbenoj razini redovito vodio Celestin Sardelić u suradnji s dr. sc. Zoricom Stipetić, 1985. godine kao javno "uočljivi" zastupnik interkulturalnih hrvatsko-srpskih/srpsko-hrvatskih orijentacija ("prožimanja") u SR Hrvatskoj. Tada je prevladalo uvjerenje da bi interkulturalnu orijentaciju, tada bez eksplicitne upotrebe pojma, kao najprimjereniju tradicijama hrvatsko-srpskih odnosa u Hrvatskoj i to sigurno već od prve polovice 19. stoljeća nadalje trebalo jasno definirati u suvremenim uvjetima i posebno, dati joj primjerenu znanstvenu i kulturnu težinu stvaranjem jednog koordinacijskog odbora pri JAZU.²⁴ Odbor je trebao umrežavati različite kulturne i znanstvene ustanove na konkretnim znanstvenim i kulturnim projektima. Nisu mi izravno poznate pojedinosti o tome s kime se sve i što raspravljalo u Akademiji, ali sam pozvan biti članom Odbora.

Odlukom Predsjedništva, u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti 30. lipnja 1986. godine konstituiran je Odbor za koordinaciju proučavanja povijesti i kulture srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj.²⁵ Predsjedao mu je akademik Dušan Čalić. Njegov neuobičajeno brojni sastav, izabran na dvije godine, stavio je brojna pitanja na dnevni red, ali Odbor nije bio naročito učinkovit. Njegov je novi sastav smanjen i dijelom izmijenjen 12. siječnja 1989. godine, ali je u njemu i dalje bilo vrlo utjecajnih članova: akademik prof. dr. Josip Adamček, izv. član, dr. sc. Ante Bežen (zamjenik predsjednika), akademik Ljubo Boban, akademik Dušan Čalić (predsjednik), dr. sc. Stanko Korać (tajnik), akademik Andro Mohorovičić, Jovan Nikolić, Pero Pletikosa, dr. sc. Drago Roksanđić, Celestin Sardelić, akademik Hodimir Sirotković, Dušan Starević, dr. sc. Zorica Stipetić,

²³ Ne bi trebalo biti teško pronaći stenografske zapisnike s tih sastanaka i kritički istražiti cijelo pitanje u razdoblju poslije smrti Josipa Broza Tita.

²⁴ Još jedno istraživačko pitanje. Radeći na članku, pokušao sam provjeriti koncepte koji su tada najčešće bili korišteni u istraživanjima interkulturalnih situacija. Ako se ne varam, dominirala je akulturacijsko/asimilacijska binarna opozicija. Pojam "akulturacija" ušao je u znanstveni diskurs 1936. godine (Robert Redfield, Ralph Linton i Melville Herskovitz). Bio je osporen u poslijeratnim godinama, usporedno s početkom procesa dekolonizacije. S druge strane, Erik Erikson već je 1953. godine pisao o "krizi identiteta", da bi desetljeće kasnije njegovo poimanje identiteta stručno postalo široko prihvaćeno, a koncepti poput "akulturacije" postali krajnje sporni s mnoštva stajališta u kasnim 1960-ima. Gdje su teorijski tada doista bili stručnjaci u Jugoslaviji, pitanje je za koju buduću raspravu.

²⁵ U prilogu "Kronika i dokumenti Koordinacionog odbora za proučavanje povijesti i kulture srpskog naroda u SR Hrvatskoj. Pregled rada Koordinacijskog odbora od njegova osnutka" (*Zbornik radova*, knjiga 2, Zagreb, 1989., str. 233-235), koju je napisao A[n]te B[e]žen, u prvom pasusu objašnjava motive koji su akademijino čelništvo usmjeravali kada je donijelo spomenutu odluku: "Bio je to pozitivan odgovor JAZU na sve učestalije društvene inicijative da se proučavanju kulturnog nasljeđa Srba u Hrvatskoj, u okviru materijalne i duhovne baštine Hrvata i Srba posveti posebna pažnja radi očuvanja njenih specifičnih obilježja i nacionalnog identiteta". (Isto, 233) Nabrajajući zadatke Odbora, kada je riječ o zaštiti spomenika kulture, u maloj zagradi je istaknuto "posebno Kula Janković Stojana u Islamu Grčkom" (Isto).

Nužno je naglasiti da odluka o konstituiranju Koordinacionog odbora nije bila "iznuđena" "Memorandumom SANU" jer su *Večernje novosti* o potonjem izvjestile 24. i 25. rujna 1986. godine.

Jovo Ugrčić i akademik Predrag Vranicki. Odbor je pokrenuo i *Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*. Knjiga 1 (Zagreb, 1988., 200 str.) i knjiga 2 (Zagreb, 1989., 240 str.) jedina su njegova dva realizirana izdanja.²⁶

Vrijedi citirati spomenutu "Kroniku" u ključnoj informaciji s prve sjednice Odbora u novom sastavu 15. ožujka 1989. godine: "Konstatirano je da postojeće institucije nisu do sada dovoljno radile na objavljivanju djela o baštini srpskog naroda u Hrvatskoj. Godine 1985. donesen je program mjera i akcija RK SSRNH na tom polju, ali to nije imalo značajnije rezultate. Pojedini članovi Odbora založili su se za osnivanje posebnih kulturnih institucija Srba u Hrvatskoj. Prva verzija dugoročnog programa rada razmatrana je na drugoj sjednici (10. studenog 1989. – D.R.), ali nije usvojena zbog primjedbi da je preširoko postavljena, tj. da se Koordinacijski odbor u svom djelovanju mora ograničiti na područje za koje je osnovan, a to je znanstveno proučavanje povijesti i kulture srpskog naroda u Hrvatskoj. Odbor se ne može upuštati u dnevne političke rasprave, niti preuzimati ulogu arbitra za pojedine političke ili kulturne probleme. Za izradu programa rada zaduženi su dr. Ante Bežen, Dušan Starević, dr. Stanko Korać i dr. Drago Roksandić." (knj. 1., str. 234).

Odbor je imao važnu ulogu u konstituiranju "Desničinih susreta". "Kronologija" je i s njima u vezi danas dragocjeno svjedočanstvo: "Dr. Drago Roksandić na prvoj je sjednici (15. ožujka 1989. – D.R.) predložio program znanstvenih istraživanja pod nazivom "Desničini susreti", a koje bi se organiziralo sa svrhom proučavanja i vrednovanja baštine Srba u Hrvatskoj i hrvatsko-srpskih prožimanja. Prijedlog je usvojen (uz protivljenje tri člana) već na prvoj sjednici, a na drugoj (10. studenog 1989. – D.R.) autor je izvijestio da je osnovano i Vijeće "Desničinih susreta", koji će inače biti locirani pri Institutu za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu. Za predsjednika Vijeća izabran je prof. dr. Dušan Bilandžić.²⁷ U ime Koordinacionog odbora u Vijeće su izabrani dr. Drago Roksandić, dr. Ante Bežen, Pero Pletikosa, dr. Jovan Mirić, dr. Živko Bjelanović i dr. Milorad Pupovac." (knj. 1., 235) Kada su "Desničini susreti" u pitanju, još jednom treba citirati "Kroniku": "Koordinacijski odbor prihvatio je i inicijativu za pokretanje časopisa šireg kulturno-znanstvenog profila, namijenjenog objavljivanju tekstova o kulturnom stvaralaštvu Srba u Hrvatskoj i prožimanjima kulturnog stvaralaštva Hrvata i Srba. Konceptiju časopisa pod nazivom "Dijalozi" izradili

²⁶ Obje knjige sadrže vrijedne istraživačke priloge različitih disciplinarnih usmjerenja. Dušan Čalić s uvodnim prilogom "Neke posebnosti društvenog bića Srba u SR Hrvatskoj" (knj. 1., 5-16) i Hodimir Sirotković s prilogom "Srbi u Hrvatskoj u dokumentima ZAVNOH-a" (knj. 2., 17-28) dali su "ton" uređivačkoj politici časopisa, a Stanko Korać s prilogom "Bibliografija radova o srpskoj istoriji i kulturi u Hrvatskoj" (knj. 1, 173-188) ponudio je vlastito shvaćanje orijentira u daljnjim povijesnim, jezikoslovnim, književnopovijesnim, etnološkim i povijesnoumjetničkim istraživanjima.

²⁷ Rukopis "Prijedloga Programa znanstvenih rasprava "Desničini susreti"" završio sam 23. studenog 1988. godine. Javno sam ga najprije predložio u esejističkoj formi u tjedniku *Danas*, pod naslovom "Predlažem Desničine susrete" (god. VII., br. 363 od 31. siječnja 1989., str. 39). U časopisu *Naše teme* bio je u cijelosti objavljen nakon procedure u akademijinu Odboru pod naslovom "Desničini susreti". Prijedlog programa znanstvenih rasprava", u rubrici "Projekti" (god. 33, br. 4, str. 725-730). Tjednik *Danas* analitički se vratio projektu u članku Jasmine Kuzmanović "Hladan pristup. Projekt Desničini susreti kao alternativa politiziranim pristupima", objavljujući u formi entrefilet-a moju prigodnu izjavu "Velika intelektualna odgovornost" (*Danas*, 17. listopada 1989., str. 37). "Desničini susreti" su bili povod *Borbi* da 14. studenog 1989. objavi intervju sa mnom koji je napravio Ivo Tomljenović "Zbilja bez bijelih mrlja" (god. 68, br. 318 od 14.11.1989., str. 1 i 11). Bilo je i drugih javnih podrški. Otvoreni napada na ovu inicijativu, koliko je meni poznato, nije bilo ni u Hrvatskoj ni u Srbiji.

U međuvremenu je u Zavodu za hrvatsku povijest bilo održano mnoštvo praktičnih konzultacija u vezi s "Desničinih susretima". (Namjera mi je posebno objaviti što je moguće kompletniju dokumentaciju.) Istovremeno su tekli dogovori u većem broju drugih znanstvenih i kulturnih ustanova o pristupanju "Desničinih susretima" te samoupravnim interesnim zajednicama znanosti i kulture o financiranju. Vijeće "Desničinih susreta" imalo je svoj Koordinacioni odbor. Za tajnika Odbora izabran je Mario Strecha, asistent u Zavodu za hrvatsku povijest.

su dr. Drago Roksandić, dr. Zorica Stipetić i dr. Ante Bežen i ta je koncepcija usvojena na drugoj sjednici Odbora (10. studenog 1989. – D.R.).²⁸

S velikim entuzijazmom, svim potrebnim potporama i prije i poslije višestranačkih izbora, pripremljeni su i u Zagrebu, u Muzejskom prostoru "Mimara" i Klubu "Topusko" u MPU, od 25. do 27. listopada 1990. godine održani prvi "Desničini susreti", posvećeni sedamdesetoj obljetnici časopisa "Nova Evropa" Milana Ćurčina.²⁹ Željelo se kritički prezentirati zagrebačku, odnosno, zagrebačko-beogradsku *Novu Evropu*, kao reprezentativno "socijalno osjetljivo" liberalno glasilo s prepoznatljivim hrvatsko-srpskim/srpsko-hrvatskim interkulturalnim konotacijama u prijelazima od jugoslavenskog integralizma prema (kon) federalizmu. Rat je spriječio objavljivanje zbornika radova. Prije početka rata, pristiglo je mnogo radova pripremljenih za tiskanje.³⁰

Što je 1991. godina više odmicala, bilo je jasnije da su "Desničini susreti" inicijativa za mirna vremena. Ipak je s institucionalnom podrškom Zavoda za hrvatsku povijest te godine održan znanstveni skup posvećen Ognjeslavu Utješenoviću Ostrožinskom u Ostrožinu, Vrginmostu i Topuskom (u suradnji s Hrvatskim državnim arhivom, Historijskim arhivom u Karlovcu i Skupštinom općine Vrginmost) te kolokvij povodom izlaska iz tiska monografije *Grbovi: biljezi identiteta* u Europskom domu u Zagrebu. U radu potonjega, pored ostalih, sudjelovali su profesori Igor Karaman i Tomislav Raukar iz Zagreba i Sima Ćirković iz Beograda.³¹

1.3 Obnovljeni "Desničini susreti": mjesto kritičke refleksije o kulturnoj i znanstvenoj situaciji

Kula Janković Stojana našla se na bojišnici u najdoslovnijem značenju riječi. U ratu je pretvorena u jezivu ruševinu. Jedino je sam fortifikacijski objekt (doslovno, Kula) izdržao. Izgorjeli su njezini drveni dijelovi. Požari su harali i nekoliko puta poslije rata. Što su sve djeca Vladana Desnice, vlasnici Kule Janković Stojana gospođe Olga Škarić, dr. sc. Jelena

²⁸ Koncepcija je također objavljena u časopisu *Naše teme*. Vidjeti: Ante BEŽEN, Drago ROKSANDIĆ, Zorica STIPETIĆ, "Prijedlog koncepcije časopisa "Dijalozi"", *Naše teme*, god. 33, br. 10, Zagreb 1989., 2696-2699. U redakcijskoj bilješci stoji da sam ja autor "Nacrta prijedloga o pokretanju časopisa "Dijalozi"", od 23. ožujka 1989. te da ga je radna grupa u punom sastavu raspravila i "usvojila s manjim dopunama kao 'Prijedlog koncepcije časopisa *Dijalozi*'. U *Našim temama* stoji sljedeće: "Ovaj Prijedlog usvojen je na sjednici Izvršnog odbora Koordinacijskog odbora JAZU za proučavanje povijesti i kulture srpskog naroda u SR Hrvatskoj, 17. listopada 1989" (*Isto*, 2696). Ni u ratu nisam odustao od te inicijative te sam u odličnoj suradnji, zajedno s kolegama Dejanom Jovićem ("mladim istraživačem na Fakultetu političkih znanosti") i novinarom Borisom Rašetom, napravio projekt *Časopisa za kulturu hrvatsko-srpskih i srpsko-hrvatskih odnosa "Dijalog"* koncem 1993. i početkom 1994. godine. Projekt je bio mnogo razrađeniji nego inicijalni iz 1989. godine i, dakako, prilagođen stubokom novoj situaciji te napose potrebama traženja strategije prešnog izlaska iz rata i projiciranja poslijeratnih "izazova" i "dogovora" u hrvatsko-srpskom/srpsko-hrvatskom "neizbježnom susjedstvu" u Europi i svijetu u promjenama. Bio je svojevrsni šok shvatiti da su, unatoč odličnim recenzijama, utjecajne međunarodne "NGOs" i drugi akteri iz "međunarodne zajednice" smatrali da je "prerano" pokretati takav časopis.

²⁹ Vidjeti Prilog I. Već 8. veljače 1990. godine započele su najavljene pripreme za druge "Desničine susrete", zakazane za 2.-4. listopada 1991. godine na temu "Usporedno proučavanje hrvatskog i srpskog kasnog srednjovjekovlja: 1400–1550." Predsjednik Organizacionog odbora bio je mr. sc. Neven Budak. Rat je prekinuo rad i na tom projektu.

³⁰ S 1990. godinom akademijin je Odbor "odumro" te nakon višestranačkih izbora, koliko je meni poznato, predsjednik Koordinacionog odbora, a ni Akademija, ništa nisu poduzimali da se u hrvatskoj kulturi unaprijede istraživanja koja su svoj puni smisao tek bila dobila s izazovom demokratske tranzicije i nužnog preispitivanja hrvatsko-srpskih/srpsko-hrvatskih odnosa. Kao član Odbora nikada nisam dobio službenu obavijest o prestanku rada Koordinacionog odbora.

³¹ Autori monografije *Grbovi: biljezi identiteta*, u nakladi Grafičkog zavoda Hrvatske 1991. godine, bili su Ivo Banac, Slobodan Prosperov Novak i Josip Kolanović.

Ivićević-Desnica, dr. sc. Nataša Desnica-Žerjavić te gosp. dr. sc. Uroš Desnica poduzimali da pokretna dobra – dijelom velike kulturne vrijednosti, tradicijski neprocjenjiva – budu spašena i tko im je sve u tome pomagao, dijelom je javno poznato, ali bi zavrjeđivalo da u cijelosti bude zapamćeno.³²

Dobro mi je poznato da je gosp. Miljenko Domijan, glavni konzervator u Ministarstvu kulture Republike Hrvatske, čovjek koji je u godinama uoči rata radio na obnovi i zaštiti objekta u cijelosti, kontinuirano bio u vezi s vlasnicima. Čim su se poslije rata sustekli sigurniji uvjeti da se započne sa zahtjevnim radovima na obnovi Kule, taj je posao započeo u suradnji i uz potporu Ministarstva kulture. Ti radovi iz godine u godinu traju do danas, sada već s vrlo uočljivim učincima. Da ih nije, Kula bi vjerojatno još uvijek bila ruševina.

Bilo je različitih inicijativa, s vrlo različitim motivacijama, s Kulom Janković Stojana i Vladanom Desnicom u vezi početkom novog stoljeća i desetljeća. Budući da se 2005. godine navršavala stota godišnjica rođenja Vladana Desnice (Zadar, 17. rujna 1905. – Zagreb, 4. ožujka 1967.), sudbina Kule i sudbina pisca još jednom su se ispreplele. U dogovorima s vlasnicima, u čemu sam i sam učestalo sudjelovao, u Srpskom kulturnom društvu “Prosvjeta” godine 2003. odlučeno je otvoriti izložbu o kulturnoj baštini Kule, stanju objekta i problemima obnove. Izložba je otvorena u Dvorani SKD “Prosvjete”, u Preradovićevoj 18, 15. siječnja 2003. godine. Tim je povodom održana tribina na kojoj su govorili dr. sc. Uroš Desnica, Borivoj Dovniković, dr. sc. Tonko Maroević i dr. sc. Slobodan Uzelac. Najavljen sam bio i ja, ali sam u tome bio spriječen službenim putovanjem. Pripremljeni tekst objavio sam odmah potom.³³

U međuvremenu sam nakon mnoštva konzultacija u Zavodu za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i na Filozofskom fakultetu te u Srpskom kulturnom društvu “Prosvjeta” – u stalnoj vezi s potomcima Vladana Desnice i prof. dr. sc. Slobodanom Uzelcem, tada u Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa – pripremio obnovljeni Prijedlog Programa društveno-humanističkih i kulturoloških istraživanja “Desnićini susreti” (Zagreb, 20. studenog 2005.).³⁴ Nitko tko je bio konzultiran nije bio protiv obnove “Des-

³² Dr. sc. Dušan Rapo je u vremenu neposredno poslije rata, s mnogo takta i ustrajnosti, uložio respektabilan napor da povodom 40. godišnjice objavljivanja Desnićina romana *Proljeća Ivana Galeba* 1997. godine osigura održavanje reprezentativnoga znanstvenog skupa o književnom radu Vladana Desnice. Nije bilo nevažno da je skup održan u “Prosvjetinoj” vijećnici u Berislavićevoj 10, u suradnji Društva i Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1997. godine. Ništa manji napor nije bio potreban da Zbornik radova o Vladanu Desnici bude tiskan 2004. godine. Vidjeti: Dušan, RAPO (ur.), *Zbornik radova o Vladanu Desnici*, Zagreb, 2004. Zastupljeni su redom uvrštenja sljedeći autori, beziznimno znanstvenici: Dušan Rapo, Sanja Roić, Milivoj Solar, Branka Brlečić-Vujić, Ivo Pranjković, Josip Silić, Franjo Grčević, Kruno Pranjić, Dušan Marinković, Nikola Ivanišin, Zvonko Kovač, Cvjetko Milanja, Vladimir Biti, Lidija Vukčević, Marija Mitrović, Milan Mišković, i Vladimir Osolnik. “Rastrgan” svakotjednim poslovima u Zagrebu i Budimpešti, jedan sam od onih rjeđih koji nisu stigli napisati članak na temelju priopćenja, što mi je danas uistinu žao.

³³ Časopis “Prosvjeta” (god. 10 (35), br. 55 (665), mart 2003.) objavio je na naslovnici sliku tadašnjeg stanja centralnog dijela objekta s naslovom “Kula Jankovića. Inicijativa obnove i oživljavanja” te blok s dva priloga “Kula Jankovića” s mnoštvom fotografija (moj autorski potpisani “Kula Jankovića. Inicijativa obnove i oživljavanja Kule Stojana Jankovića i sela Islam Grčki” (*Isto*, 29-31) i autorski nepotpisani prilog dr. sc. Uroša Desnice “Tristapedeset godina historije. Kula serdara Stojana Jankovića u Islamu Grčkom” (*Isto*, 32-40). U istom broju tiskana je i studija dr. sc. Milana Miškovića “Povijesna ‘saga’ o ljudima u ratnom nevremenu. Prilog tumačenju Desnićinog romana *Zimsko ljetovanje*” (*Isto*, 41-47).

³⁴ Vidjeti: Prilog II. Inicijativa je formulirana kao jezgrena u novoutemeljenom zavodskom Centru za komparativno-historijska i interkulturalna istraživanja s podrškom Vijeća Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Članovi-utemeljitelji Centra u suradnji su sa mnom prije svega bili suradnici u Međunarodnom znanstvenom projektu *Triplex Confium*, koji sam vodio od 1996. godine i čiji su članovi, redom stjecanja akademskih titula, bili doc. dr. Nataša Štefanec, doc. dr. sc. Zrinka Blažević, doc. dr. sc. Hrvoje Petrić, dr. sc. Tea (Perinčić) Mayhew (projektna doktorandica na Sveučilištu u Padovi), dr. sc. Kristina Milković (članica projekta prof. dr. sc. Nikše Staničića), dr. sc.

Islam Grčki na razglednici iz 1960-ih godina: crkva sv. Đorđa pokraj Kule Stojana Jankovića (*gore lijevo*); motiv iz Islama Grčkog (*gore desno*); scena pred Osnovnom školom "Simo Matavulj" (*dolje lijevo*); spomen-poprsje Sime Matavulja pred Osnovnom školom (*dolje desno*). Razglednica je poklon mr. sc. Dubravke Kalac.

ničinih susreta". Ipak je prevladavalo uvjerenje da je za hrvatsko-srpski/srpsko-hrvatski interkulturalizam prerano i u Hrvatskoj, ali nadasve u Srbiji. Za mene osobno bili su veći problemi legislativne i financijske naravi. Nije bilo jasno kako bi se zakonski moglo legalizirati dugoročni istraživački program Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu s jednim manjinskim kulturnim društvom, što uključuje razne vrste troškova, uključujući znanstvene novake, vanjske (unutarhrvatske i izvanhrvatske) suradnje itd. Još je manje bilo jasno kako bi se slična pitanja mogla riješiti kada je riječ o potencijalnim partnerima iz Srbije, s kojom, *nota bene*, u to doba mislim da nije ni bilo međudržavnog sporazuma o znanstvenoj suradnji.

Rješenje se počelo nazirati na drugoj strani. Gosp. Velimir Visković, predsjednik Hrvatskoga društva pisaca, pokazao je interes za "Desničine susrete" te smo bez prejudiciranja mogućih ishoda dogovorili suradnju u obilježavanju 100. obljetnice rođenja Vladana Desnice 2005. godine i u Kuli Janković Stojana u Islamu Grčkom, u kojoj su tek bili počeli veći poslovi na obnovi devastiranog kompleksa i u Zagrebu.

Stota godišnjica rođenja Vladana Desnice obilježena je u njegovu zavičajnom ravnokotarskom krajoliku, prepunu ratnih ožiljaka, koji su u prelijepom, rujanskom izmaku još

Marko Šarić, mr. sc. Dragan Markovina (član projekta sa Sveučilišta u Splitu) itd. Osim načelne podrške Odsjeka, aktivnu je podršku "Desničnim susretima" posebno dao prof. dr. sc. Ivo Glodstein. Predsjednik SKD "Prosvjeta", gosp. Čedomir Višnjic, bio je spreman dogovoriti dugoročnu projektnu suradnju s time u vezi sa Zavodom za hrvatsku povijest ili s Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu.

jednog ljeta izgledali tim bolnije i nakaznije. Ljudske ruke su već uveliko, na svakojake načine, bile oživljavale krajolik – kako se već moglo – ali u oštrm kontrastu između Islama Latinskog i Islama Grčkog. Mnoštvo se ljudi s raznih strana skupilo pred islamskom Kulom, koje su njezini vlasnici, brojni potomci Vladana Desnice raznih generacija, dočekivali s uočljivom dirnutošću i radošću.³⁵ Rečeno je štošta neizbježno, prigodno, ali ništa manje i novo o Vladanu Desnici. Među ostalim je predstavljen i revitalizacijski projekt “Mostovi”, o kojemu će biti riječi u posebnoj svesci biblioteke “Desničini susreti”. Meni osobno trajno ostaje u živu sjećanju trenutak kada se maestro Goran Končar na violini oglasio sa “Sarabandom” Johanna Sebastiana Bacha, stojeći pored prozorskog otvora bez prozora kroz koji se preko ravnokotarskog zelenog mora vidio golemi velebitski masiv. Velimir Visković, Čedomir Višnjić i ja smo tom prilikom konačno dogovorili da ćemo sljedeće godine u isto vrijeme u Zadru i Islamu Grčkom obnoviti rad “Desničinih susreta”.

Simpozij u Hrvatskom društvu pisaca, koji je bio organiziran zajedno sa Srpskim kulturnim društvom “Prosvjeta” 26. i 27. listopada 2005. godine u Basaričekovoj 24, bio je druga vrsta zadovoljštine.³⁶ Bilo je inspirativno slušati književni Zagreb, u širokom rasponu svjetonazorskih i estetičkih orijentacija te osjetiti koliko je Vladan Desnica živ pisac i koliko je toga u svome vremenu anticipirao.

Razmišljajući o mogućim interdisciplinarnim poveznicama unutar “Desničinih susreta”, predložio sam da se u rujnu 2006. godine raspravlja o motivima kulturnog krajolika u njegovu opusu pod naslovom “Sunce, stablo i pisac: krajolici u opusu Vladana Desnice”.³⁷ Naime, u proteklom desetljeću na Odsjeku za povijest, upravo inicijativom projekta *Triplex Confinium*, uveden je s lijepim odazivom izborni predmet *Ekohistorija*. Budući da “pejzaž” u književnosti, teoriji i povijesti književnosti tradicijski ima etablirani status, ali se u slučaju Desničina opusa o njemu nije dovoljno raspravljalo, posebno ne s danas mogućim teorijskim pristupima, odaziv je bio vrlo dobar, a kvaliteta priopćenja i rasprava još i bolji. Dolazak profesora Aleksandra Jerkova i kolegice Stane Vujnović iz beogradskog Instituta za književnost i umetnost značio je i takvo unošenje novih pristupa Desničinu opusu, što su, vjerujem, svi osjetili kao vrijednu i potrebnu novinu u “Desničinih susretima”. K tome, rasprava je bila održana u pišćevu rodnom Zadru i zavičajnom Islamu Grčkom, u Kuli Janković Stojana, gdje su se lijepo vidjeli učinci obnove.³⁸

³⁵ Vidjeti: Prilog III.

³⁶ Vidjeti objavljene radove u časopisu *Književna republika* (god. IV., ožujak-travanj 2006., br. 4-5. U radu skupa sam i ja sudjelovao (“Književnik, književni opus i mogućnosti historiografskih interpretacija: pokušaj “egohistorije” Vladana Desnice (Zadar, 1905. – Zagreb, 1967.)” (*Isto*, 13-24). Isti je taj članak, pod istim naslovom, objavljen, na molbu slovenskih kolega povjesničara, u: Sašo JERŠE (ur.), *Vojetov zbornik. Med Srednjo Evropo in Sredozemljem*, Ljubljana, 2006., 635-645.

³⁷ Vidjeti: Prilog IV.

³⁸ Toga ljeta u Kuli je započeo s radom međunarodni ljetni kamp koji su organizirali “Mostovi”, dakako, u suradnji s vlasnicima, koji su i sami od početka u “Mostovima” te Ministarstvom kulture i, na kraju, što je posebno vrijedno, u suradnji s belgijskim i francuskim partnerima. Jezgru inicijative u vezi s kampom činili su članovi projekta *Triplex Confinium* (kolegice dr. sc. Tea Mayhew, dr. sc. Nataša Štefanec te kasnije kolege dr. sc. Marko Šarić te mr. sc. Dragan Markovina u suradnji sa mnom) i kolegica dr. sc. Marijeta Rajković s Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U poslovima su u različitoj mjeri uvijek sudjelovale sve “naše” Desnice, a posebno gđa dr. sc. Nataša Desnica-Zerjavić, gosp. dr. sc. Uroš Desnica i njegova supruga dr. sc. Dunja Desnica Franković te dr. sc. Tatjana Škarić-Jurić, pišćeva unuka. Kamp se kontinuirano održava i dalje s tim što se 2009. godine inicijativi pridružio i Centar za mirovne studije iz Zagreba, a kolegica Petra Jurlina u tom poslu sa strane Centra ima najviše udjela. Sastavni dio Kampa je i Ljetna škola. O toj inicijativi bit će tiskana posebna publikacija. Vidjeti: www.ffzg.hr/mostovi i www.kulajankovica.hr. Potonje stranice otvorilo je Društvo za obnovu i revitalizaciju Kule Stojana Jankovića, čiji je predsjednik dr. sc. Uroš Desnica.

Ovi su "Desničini susreti" bili dragocjeni zbog jednoga posebnog razloga. U zadarskim i islamskim druženjima svi smo shvatili da će "Desničini susreti", da bi bili održivi u godišnjem ritmu rasprava, morati biti konceptijski i radno otvoreni, dodao bih, onako kako su izvorno bili i zamišljeni za inter- i transdisciplinarnu temu koje će biti, s jedne strane, legitimne u Desničinoj kulturi mišljenja, ali koje će što je moguće više biti u fokusu današnjih kulturnih i znanstvenih kontroverzi. Pritom smo se više suglasili da će hrvatsko-srpska/srpsko-hrvatska interkulturalna problematika uvijek biti na dnevnom redu, ali ne preko granica onoga što je realno kvalitetno izvesti.

U dogovorima u vezi s "Desničnim susretima 2007." sudjelovalo je mnoštvo ljudi, a kolegica dr. sc. Zrinka Blažević, s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i članica projekta *Triplex Confinium* i ja usuglasili smo pozivno pismo i vodili pripreme skupa "Pripadnost kulturi – kultura pripadanja".³⁹ U isto vrijeme su se dogodile i dvije druge promjene. Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije, nositelj "Desničinih susreta", godine 2007. postao je ustrojbeno jedinica Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a ovome Centru, Hrvatskom društvu pisaca i Srpskom kulturnom društvu "Prosvjeta" kao stalni partner pridružio se i Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.⁴⁰ Odziv je bio izvrstan, a izbor sudionica/sudionika više puta raspravljen. S beogradske strane u tome je vrlo poduzetno sudjelovala spomenuta kolegica mr. sc. Stanislava Vujnović iz Instituta za književnost i umetnost, s punom podrškom direktorice dr. sc. Vesne Matović. Skup je ovaj put održan u Hrvatskom društvu pisaca, u Basaričekovoj 24. Mnoštvo seriozno pripremljenih priopćenja i izvrsna rasprava, na mahove i vrlo strastvena, učinila je taj skup međašnim, što se mogućih razvojnih usmjerenja "Desničinih susreta" tiče.

Budući da su na "Desničnim susretima 2007." godine u središtu pozornosti bili pristupi imanentni kulturnim studijama, predložio sam Pripremnom odboru da "Desničini susreti 2008." s istom temom budu otvoreni za stručnjake u društvenim i humanističkim znanostima. "Desničini susreti 2008.: Pripadnost kulturi i kultura pripadanja, drugi put" ponovo su održani u Hrvatskom društvu pisaca 20. rujna i u Islamu Grčkom 21. rujna i.g.⁴¹ Zagrebačka rasprava, u kojoj su sudjelovali sociolozi, politolozi, socijalni i kulturni antropolozi itd., bila je vrijedna posebno zbog toga što je bilo moguće čuti mišljenja o pitanjima o kojima se raspravljalo prethodne godine koja su otvarala drugačije problemske horizonte, izravnije otvorene prema suvremenosti. Novina u radu zagrebačkog dijela skupa bilo je predstavljanje knjige doc. dr. sc. Anite Peti-Stantić *Jezik naš i/ili njihov. Vježbe iz poredbene povijesti južnoslavenskih standardizacijskih procesa* (Naklada "Srednja Europa", Zagreb, 2008.), djela primjerena "duhu" "Desničinih susreta". Drugi dan, 22. rujna, u Islamu Grčkom, nakon što se odalo poštu Vladanu Desnici nad njegovim grobom u porodičnoj crkvi Sv. Đorđa, premijerno je prikazan i dokumentarno-animirani film prof. dr. sc. Isao Koshimure i suradnika sa Sveučilišta Zokei u Tokiju *Stojan Janković: Hero of the Border*. Filmski motivi crpljeni su iz lijepe narodne pjesme "Ropstvo Janković Stojana".⁴²

Ovaj svezak uključuje rukopise od 2005. do 2008., a sljedeći bi svesci trebali pratiti ritam rasprava. U kronici "Desničinih susreta" i zbivanja u islamskoj Kuli godina 2009. bit će vrlo važna zbog jednog posebnog razloga. Sveučilište u Zagrebu i Sveučilište u Zadru

³⁹ Vidjeti: Prilog V.

⁴⁰ Time je i Pripremni odbor počeo djelovati u svome stalnom sastavu: prof. dr. sc. Krešimir Nemeč, prof. dr. sc. Drago Roksanđić, Velimir Visković, Čedomir Višnjć. Godine 2007. tajnica Odbora bila je doc. dr. sc. Zrinka Blažević.

⁴¹ Vidjeti: Prilog VI.

⁴² O profesoru Koshimuri i filmu bit će više govora u najavljenj publikaciji o "Mostovima".

potpisali su sporazum s vlasnicima Kule koji omogućuje otvaranje Međunarodnog sveučilišnog centra na 700 m². Sporazum je potpisan na trideset godina, pod uvjetom da nužne infrastrukturne investicije budu realizirane u roku od 5 godina. Budući da je prof. dr. sc. Aleksa Bjeliš, rektor Sveučilišta u Zagrebu ovlastio potpisnika ovoga teksta da u suradnji s prorektorom prof. dr. sc. Bojanom Baletićem na Sveučilištu operativno koordinira poslove, smatram nužnim ovome članku priložiti inicijalni autorski “Prijedlog za utemeljenje Međunarodnoga sveučilišnog centra u Jankovića Dvorima u Islamu Grčkom” od 14. rujna 2008. godine i skicu mogućeg korištenja prostora revitalizirane Kule, koju su usuglasili vlasnici, a napravio dr. sc. Uroš Desnica.⁴³ Uvrštavam ih s nadom da će neki čitatelji ove knjige osjetiti potrebu vlastitom inicijativom uključiti se u dugoročno projicirani projekt koji je otvoren svima koji dijele temeljne vrijednosti na kojima su “Desničini susreti” stvoreni i na kojima Međunarodni sveučilišni centar nastaje.

2. Esejističke varijacije o Vladanu Desnici i “Desničnim susretima”

Danas, kada iz tiska izlazi prvi zbornik radova novih “Desničinih susreta”, potrebno je podsjetiti se da je već inicijalni Prijedlog Programa među svojim pretpostavkama uključivao i sljedeću: “Budući da su nacije konfliktne društvene zajednice, povijesno su isto tako neizbježno konfliktne i odnosi među nacijama koje se prožimaju. U tom je smislu zajedništvo dviju ili više nacija u društvu (državi) *par excellence* povijesna kategorija. Nemoguće ga je istražiti i vrednovati ako se previđaju civilizacijski i kulturni parametri vremena u kojem se izvjesni tip zajedništva realizira. Dakle, potpuno je ahistorijski pridavati pojmovima prožimanja i zajedništva na hrvatsko-srpskim/srpsko-hrvatskim relacijama u hrvatskom ili jugoslavenskom prostoru neko nepromjenljivo, vrhunaravno značenje. U svakoj situaciji ono mora biti konkretnohistorijski istraženo, bez mistifikacija i petrificiranih predodžbi, koje nesumnjivo štete i jednima i drugima u neizbježnom otvaranju prema 21. stoljeću.”⁴⁴

Eksplisitna je bila i formulacija s Vladanom Desnici u vezi: “Cijela je galerija ličnosti u povijesti i kulturi Hrvata i Srba u Hrvatskoj čija bi imena simbolički mogla reflektirati osnovni cilj programa znanstvenih rasprava. Izvjesno je da je Vladan Desnica jedno od najprestižnijih među njima, jer nema mnogo stvaralaca u čijem se opusu tako uspješno sintetizira iskustvo i jedne i druge nacionalne tradicije. On je u tom smislu nesumnjivo trajno inspirativan. (...)”⁴⁵ Kao simbolički konotirani *lieu de mémoire*, a istovremeno susretnište u ovom Programu, već tada je predložena Kula Janković Stojana u Islamu Grčkom: “Izbor se i spontano nametnuo jer je izvorna predlagačeva obaveza, dobijena na sjednici Odbora za koordinaciju proučavanja povijesti i kulture srpskog naroda u SR Hrvatskoj, upravo i bila predložiti program za revitalizaciju Kule Janković Stojana.”⁴⁶

Prijedlog Programa bio je izrijekom inter- i multikulturno artikuliran u hrvatskom, ali i širim sociokulturnim kontekstima: “Razvoj funkcionalne društvene integracije u hrvat-

⁴³ Vidjeti: Prilog VII. i Prilog VIII.

⁴⁴ Drago ROKSANDIĆ, “Desničini susreti”. Prijedlog programa znanstvenih rasprava”, *Naše teme*, god. 33, br. 4, Zagreb 1989, 725-726.

⁴⁵ *Nav. dj.*, 729.

⁴⁶ *Isto.*

skom prostoru, kao dijela jugoslavenskoga, evropskoga i svjetskoga, pretpostavlja poznavanje baštine u svim njezinim kontroverznim tokovima, u njenoj multikulturalnosti.⁴⁷ Budući da je to bio jedini i prvi projekt koji je svjesno bio orijentiran na hrvatsko-srpska/srpsko-hrvatska kulturna "prožimanja" u Hrvatskoj – dakle, pored ostalog i mogući model za njihovu kritičku detabuizaciju i redefiniciju – htio sam da program bude simbolički identificiran s određenim čovjekom, tj., Vladanom Desnicom u određenom kulturnom krajoliku, tj., u Kuli Janković Stojana u Islamu Grčkom u Ravnim kotarima.⁴⁸

Prijedlog Programa sadržavao je i radikalni odmak od bilo kakva ideološkog dirizističkog "monizma" te, s druge strane, razgraničenje spram bilo kakvih "mesijanizama", neovisno o životnoj dobi potencijalnih "Mesija": "...rasprave u projektu morale bi biti lišene ambicije ka promicanju bilo kakva teorijsko-metodološkog "monizma", koji bi u raspravi izmicao kritičkoj provjeri."⁴⁹

Za sve koji su sudjelovali u odlučivanju izazov nije bio mali, što potvrđuju i tri glasa protiv. Moguće ga je formulirati na sljedeći način: kako govoriti o Vladanu Desnici ili o pitanjima koja su provocirala Vladana Desnicu, kao što su provocirala i nas tada, ne previđajući kako bi on sam reagirao na bilo što se o njemu ili s njegovim imenom u vezi kao pokrićem kaže? Dakako da nikada nije bilo riječi o odnosu prema Vladanu Desnici kao neupitnom autoritetu, "proroku", nego kao o sugovorniku. Načelo kritičke provjere odnosilo se i na njegovo djelo, kao i bilo koje drugo. Poznato je da su mu mnogi za života predbacivali "aristokratizam", "nepristupačnost", "isključivost" i sl. On sam je u esejističkim marginalijama, poput navedenih o Stendhalu i Danteu, u piščevu životu binarno polarizirao najprije javno i privatno, a potom i javno binarno raslojio na pisca kao književnika i pisca kao "čovjeka-svog-doba".

Međutim, danas nam je teorijski i praktično jasno da je takvo strukturiranje javnog i privatnog neodrživo. Čak su i u njegovu slučaju dvije nedavno objavljene knjige *Hotimičnog iskustva* vrlo dobar podsjetnik na Vladana Desnicu kao umjetnika koji je kultivirao svojevrsni kult "teksta", neovisno o žanrovskoj artikulaciji te dijalog u kulturi shvaćao vrlo ozbiljno i bio upravo ljudski nesretan kada god bi iznova iskusio da dijaloška kultura nije poželjna. Rado se odazivao pozivima da sudjeluje sa svojim glasom u javnim raspravama o umjetničkim pitanjima i to ne samo kada je književnost u pitanju. Broj javno ocijenjenih knjiga, kazališnih, filmskih i drugih kulturnih događaja je impresivan. Svaki takav tekst uvijek sadržava nešto što prelazi granice povoda nastanku.⁵⁰ Koliko samo ima varijacija na

⁴⁷ Nav. dj., 725.

⁴⁸ Manje je važno, ali nije nevažno što je Vladan Desnica potomak jedne od najstarijih rodno održanih obitelji među Srbima u Hrvatskoj. Od samog Stojana Jankovića nadalje bila je etnokonfesionalno otvorena. K tome, od 17. stoljeća nadalje, iz generacije u generaciju, čine je ljudi koji su prepoznatljivi u svome vremenu i postojano vezani za svoje zavičajne predjele u Sjevernoj Dalmaciji (Islam Grčki, Obrovac, Zadar itd.).

⁴⁹ Vladan Desnica, koliko god odbijao bilo kakav "dirizizam", opasnost za slobodu stvaranja vidio je i drugdje. Pišući u *Krugovima* 1952. godine na temu "Moderno" i "staro" nije se ustručavao eksplicitno reći da je "(u)vjerenje, među mladim ljudima u svako doba veoma rasprostranjeno, da se uprav u njihovo vrijeme u umjetnosti nešto iz osnova promijenilo, da je uprav njihovo doba prelomna epoha u historiji kulture, jedna vjekovita vododjelnica, samo je iluzija; sasvim bezazlena i sasvim shvatljiva iluzija, ali iluzija. Slična optičkoj iluziji po kojoj djetetu prst pred okom izgleda veći nego zvonik u daljini. (...) A povijest kulture, prema njima, dijeli se na dvije ravnopravne polovine: jedna (ona zastarjela, preživjela, prezirodostojna) zahvata otprilike od početka svijeta do juče; ona druga (a to je ona koja jedina vrijedi) od juče do danas. (...)" (Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 69).

⁵⁰ Pišući o i povodom Tanhoferove režije *Edipa* na splitskom Peristilu, Desnica je otvorio i danas aktualno pitanje "historičke rekonstrukcije", tj. "skrašavanja" "klasičnih tragedija ... u stare historičke i arhitektonske ambijente", odnosno, epohalnih limita "historičkih" horizonata: "...misli li se pod tom "rekonstrukcijom" na historičku rekonstrukciju agamemnonskih ili edipovskih vremena i sredine, ili na historičku rekonstrukciju Eshilove ili Sofoklove vizije tih vremena i te sredine, ili pak na oblikovanje naše historičke vizije agamemnonskog i edipovskog svijeta, ili, najzad na

muzičke teme! Njegovi intervjui, koji se ponekad svojom izbrušenošću formulacija doimlju kao strogo nadzirane izjave povodom unaprijed primljenih pitanja, u biti negiraju javno-privatne isključivosti, ljudski su vrlo otvoreni, iskreni.⁵¹ Ljudsku slobodu ipak je nemoguće dijeliti na privatnu i javnu, umjetničku i neumjetničku, umjetničko djelo, shvaćeno kao opus, još manje. S takvim Vladanom Desnicom započeli su “Desničini susreti”.

Ipak je bilo uočljivo da Desnica nije bio sklon problematizirati hrvatske i srpske književne literarne hijerahije i kanone, ali je postojano držao do svojih. Njegov odnos prema književnom jeziku Srba i Hrvata tome je najbolji dokaz.⁵² Nije teško uočiti koji su ga pisci kao pisci zanimali manje, a koji više. Odavno je uočeno da su za njegovu literarnu formaciju mnogo važniji talijanski, francuski ili ruski pisci nego, recimo, “domaći”. Drugim riječima, Desnica je prakticirao hrvatsko-srpski interkulturalizam, ali se nikada nije osjećao njegovim zarobljenikom, pogotovo ne prvosvećenikom.⁵³

Međutim, za “Desničine susrete” 1989. godine i kasnije obnovljene 2005. godine jedno od najvažnijih pitanja za raspravu bilo je i ostaje je li uopće postojao hrvatsko-srpski/srpsko-hrvatski književni interkulturalizam u Jugoslaviji od 1945. do 1950. godine? Pitanje je doista suštinske naravi te je nužno vratiti se na njega. Nije moguć jednoznačan odgovor. Koliko je meni poznato, kao povjesničaru, malo je istraživanja o piscima hrvatske ili srpske provenijencije koji su književno bili aktivni na drugoj, srpskoj ili hrvatskoj strani.⁵⁴ Metaforički pretjerujući, mogli bismo reći – bjelina ima kao na Sjevernom ili Južnom polu prije globalnog zatopljenja.

Prije nego što kao povjesničar iznesem svoje mišljenje o tome, držim da je za znanstveno utemeljeniji odgovor nužna historijska rekonstrukcija jugoslavenskih kulturnih politika u navedenom razdoblju. Riječ je o razdoblju dirigirane revolucionarne transformacije analognom modernizacijskoj tranziciji u više drugih zemalja Europe i svijeta poslije 1945. godine. Ponudio bih na ovom mjestu jedan moguć pristup kulturnim politikama sa svim manjkavostima analitičkog modela, koji, k tome, ne uzima u dovoljnoj mjeri u obzir njezine distinktivne razvojne faze.⁵⁵

---

oblikovanje naše vizije Eshilove i Sofoklove vizije tog svijeta? Ne svodi li se sve to, u krajnjoj liniji, na našu viziju, ne filtrira li se sva ta “objektivna” i “subjektivna” materija uvijek i neminovno kroz naš spektar? A osim toga, ako smo baš zadržali historici i arheolozi, kako da nam ne padne na um pitanje: nije li i naša slika agamemnonskog ili edipovskog svijeta historičkija nego Eshilova i Sofoklova (...), i nije li Eshilova ili Sofoklova vizija tog svijeta, premda vremenski bliža, ipak historički dalja i zamućenija nego naša? (...)...historički osjećaj i historička misao uče nas tome, da svako doba i svako ljudstvo gleda i misli, neotuđivo i nepotkupljivo, svojim očima i svojom glavom.” (Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 305)

⁵¹ Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 13–140.

⁵² Egzemplaran je u tom smislu njegov odgovor *Letopisu Matice srpske* u “Anketi o pitanjima srpskohrvatskog književnog jezika”: “Jezik je za filologa i sa gledišta formalne nauke o jeziku – jedno, a za književnika-umjetnika i sa gledišta estetske nauke o jeziku nešto sasvim drugo. (...) Kod nas je to estetsko gledanje na jezik i ta estetska nauka o jeziku, u najboljem slučaju, još u povelju. (...)...on (Desničini glas – D.R.) kao shvatljiva, pa i korisna, dijalektska suprotnost i otpor na dugotrajno pa i prilično reakcionarno gospodovanje dotrajalih i preživjelih jezičnih pogleda.” (Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 148)

⁵³ Kada je riječ o nacionalnoj književnosti i književnom kanonu, što je s kanonom u interkulturnoj literarnoj komunikaciji? Mogu li pojedinci pa i cijele zajednice u interkulturnoj situaciji konstituirati i interkanonsku situaciju?

⁵⁴ Zadržat ću se samo na jednom primjeru o kojem će ovdje još biti riječi. Obilježavajući 100. obljetnicu rođenja Gustava Krkleca, koji je od 1925. do 1941. godine živio i radio u Beogradu i to ne samo na beogradskoj Berzi nego i u književnom Beogradu, Ernest Fišer u eseju “Čudnovati dvostruki život” praktično ni obavijesno, a književnokritički da ne spominjem, ne piše o Gustavu Krklecu u srpskoj književnosti. http://www.matica.hr/MH_Periodika/vijenac/1999/143/html/esej/02.htm (12.07.2010., 16:46:42 GMT)

⁵⁵ Na ovom mjestu svjesno previđam baštinu 1941.–1945. godine. Nigdje u Europi okupacija, kolaboracija i otpor nisu bili toliko složeni kao u okupiranoj Kraljevini Jugoslaviji. Bilo da je riječ o granicama pojedinih zemalja i nacionalnoj disperziji, bilo o granicama pojedinih okupacijskih vojno-političkih jurisdikcija, bilo o granicama Kraljevine Jugoslavije, te imajući na umu površinu i broj stanovnika prije rata, nigdje u Europi ljudska i civilizacijska cijena

Dakle, kada je danas riječ o reviziji kulturne baštine razdoblja 1945-1990. godine u Hrvatskoj, Srbiji i Jugoslaviji, posvuda je bio uočljiv, svim oscilacijama unatoč, kontradiktoran proces. S jedne strane, nacionalne kulture, na podlozi sve veće obrazovne i medijske ekspanzije, posvuda su se na podlozi načelno jedinstvene ideološkopolitičke osnove republički teritorijalizirale (kasnije i pokrajinski), što znači institucionalizirale, standardizirale, kanonizirale itd. U načelu, u mjeri u kojoj su republike i prema svim jugoslavenskim i prema svojim vlastitim ustavima bile i nacionalne države, bila je to primjena jednoga od temeljnih principa jugoslavenskog federalizma. Pritom su se limitirano akomodirale samo u slučajevima kada je bila riječ o republikama i pokrajinama s nacionalno složenim sastavom stanovništva (posebno u slučajevima Hrvatske i još više Srbije). Međutim, politički dozirane akomodacije su zarana i na većinskoj i na manjinskoj strani, posebno među tradicionalnim intelektualnim elitama, u pravilu stvarale uvjerenja o nacionalnoj prikraćenosti, nedovršenosti itd. S druge strane, kako su ovi teritorijalizirani nacionalnointegracijski procesi imali svoje jasne granice, tako se i s tog stajališta u većinskoj etnonacionalnoj optici stvarao osjećaj nacionalne prikraćenosti, nedovršenosti itd., imajući na umu nacionalne disperzije izvan matičnih republičkih granica. (Pritom se redovito ignoriralo što je sve pojedina nacionalna kultura istovremeno dobivala svojom teritorijalno posredovanom integracijom te nerijetko kulturnom asimilacijom manjina, koja, *nota bene*, nije nužno morala biti doživljavana represivno među inonarodnim "radnim ljudima" željnima "boljeg života".)

Oba ta procesa bila su etatistički posredovana u uvjetima političkog monizma i dirizizma na saveznoj i republičko/pokrajinskim razinama. Tendencijski, to se sve manje zbivalo na saveznoj, a sve više na republičko/pokrajinskim nivoima vlasti. Kažem svjesno "etatistički" jer je u čitavu tome razdoblju samoupravljanje u kulturi u biti potpuno bilo nevažno. Instrumentariji strogo kontroliranih financijskih fondova, u uvjetima postojanog partijskog intervencionizma, kojega je bilo u izobilju i 1980-ih godina, toliko su bili moćni da su obemisljivali bilo kakve samoupravljačke inicijative izvan oficijelnih matrica, kao što su trajno frustrirali i tradicionalne kulturne *establishmente*.

Takva oficijelna kulturna politika itekako je činila mogućim vrlo širok spektar formula partijskih *convivenza* s elitnom tradicionalnom inteligencijom. Kako su i jedna i druga elita bile državotvorne u nacionalnom smislu, neovisno o oficijelnoj političkoj frazeologiji o "odumiranju države", političkoideološke razlike sve su manje značile u sve učestalijim kriznim situacijama u jugoslavenskom društvu. Formule "jugoslavenske sinteze", lišene šansi za slobodnu, kritičku inter- i transkulturnu komunikaciju u unutarjugoslavenskim, europskim i svjetskim kontekstima, za komparatistički koncipirane projekte, nisu mogle biti ništa drugo nego ideološkopolitičke floskule, a praktično, pitanje "dogovorne" kulturne i znanstvene politike.⁵⁶ Pritom je moglo biti i uspješnih projekata većeg stila kao što je bio

---

razdoblja 1941.-1945. godine nije bila tako velika s izuzetkom Poljske u granicama do 1939. godine. (SSSR je poseban, ovom prilikom neusporediv slučaj.) Antifašizam u Jugoslaviji, da bi bio uspješan, morao je biti i nacionalno i transnacionalno eksplicitan te civilizacijski alternativan ("nikada više povratak na staro"). Iako većina antifašista nisu bili komunisti, jugoslavenski komunisti, koji su zemaljski policentrički strukturirani narodnooslobodilački pokret utemeljili i vodili, osigurali su od 1943. do 1945. godine i unutrašnje i vanjske pretpostavke za svoj politički monopol, što je bilo bitno olakšano savezničkom politikom interesnih sfera. Ipak, zašto 1945. godine razvoj Jugoslavije nije krenuo u štočemu drugim smjerom, u više važnih vidova još je uvijek otvoreno istraživačko pitanje. Danas mislim da je pitanje zapadnih granica DF/FNR Jugoslavije u Istri, naročito "tršćansko pitanje", najviše utjecalo na pojačani vanjskopolitički pomak prema SSSR s dalekosežnijim unutrašnjopolitičkim posljedicama.

⁵⁶ Projekti *Historije naroda Jugoslavije I.-II.* i *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije* (Beograd 1963.) te kasniji nedovršeni projekt primjeri su granica "uspješnosti", odnosno, "neuspješnosti" "dogovorne jugoslavenske historiografije".

Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslava Krležje. Međutim, “dogovorna” je shema njihova funkcioniranja unaprijed limitirala moguće dosege i s drugim izdanjem *Enciklopedije Jugoslavije* provocirala brojne javne sporove koji su isuviše često bili politički inspirirani.

Što je takav sistem u multinacionalnoj federaciji više bio u krizi, “konzervativne revolucije” “lijevih” i “desnih” provenijencija sve su više esencijalizirale koncept nacionalnog identiteta.⁵⁷ Time je ratni raspad Jugoslavije postao neizbježan.⁵⁸ Da je tome tako, postalo je očito nakon što je “totalna kriza” jugoslavenskog društva (definitivno od 1980. godine) godine 1989. dobila svoj stubokom izmijenjeni međunarodni kontekst.⁵⁹ Tada je svakome iole trijeznom moralo biti jasno da su postojeći sistemski okviri neodrživi i da će zemlja završiti u kaosu s vrlo visokom ljudskom cijenom i civilizacijskim regresom, ako ne bude održivih demokratskih alternativa.⁶⁰

Hrvatsko-srpski/srpsko-hrvatski interkulturalizam nije imao šansi preko granica voljnih individualnih i kolektivnih kreativnih praksi jer je dovodio u pitanje suštinu teritorijaliziranih državopartijskih monopola. Potencijalno je mogao biti i nukleus političkih opozicija i to, interkulturalnom matricom, implicitno, ali ne i nužno liberalnodemokratske naravi. Nije imao šansi jer ga zbog različitih razloga kao interkulturalizam nisu prihvaćali ni tradicionalni kulturni establishmenti.⁶¹

Kada je Stanko Lasić objavio svoju tipologiju pisaca Srba u Hrvatskoj, o kojoj u ovom zborniku piše profesor Krešimir Nemeć, u beogradskom NIN-u sam je u načelu s entuzijazmom podržao kao prvi utemeljeni pokušaj da se o jednome važnom pitanju argumentirano raspravlja.⁶² Dakle, dvadeset i tri godine poslije neće mi biti teško prihvatiti “vrući

⁵⁷ Drugim riječima, sve upitanosti s nacionalnim identitetom u vezi, koje su sada predmetom rasprava (alteritet, alijenitet, hibriditet itd.), što se situacije uoči ratnog raspada Jugoslavije tiče, zakasnile su dvadeset do trideset godina. Vidjeti: Benedict ANDERSON, *Nacija zamišljena zajednica*, Zagreb 1990.; Eric J. HOBBSBAWM, *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*, Zagreb 1993.; “La nation comme cadre identitaire”, u: Catherine HALPERN (ur.), *Identité(s)*, 257-300.

⁵⁸ Taj načelni stav nema veze s pitanjem odgovornosti za početak rata itd. Nasilna pobuna protiv legalnih vlasti uvijek je ilegalna, kao što je to bio slučaj s dijelom Srba u Hrvatskoj i dijelovima JNA u Hrvatskoj. Oružana intervencija preko republičkih granica unutar savezne države u raspadanju objektivno je akt agresije itd., kao što je to bio slučaj u slučaju napada na Hrvatsku iz Srbije i Crne Gore. Nije legitimno i ilegalno je vlastite građane u obrambenom ratu, primjerice, izbacivati iz stanova ili minirati im privatne posjede samo zato što su po nečijem mišljenju nepoželjne narodnosti ili vjeroispovijesti. Još nešto. Sistemski je tranzicija, isto tako, naročito kada uključuje transformaciju vlasničkih odnosa, preraspodjelu nacionalnog bogatstva, moći i vlasti u procesu dekompozicije složene države, neizbježna vrlo složena i potencijalno konfliktna te prije svega iziskuje političku volju da se otvorena i napose sporna pitanja riješe dijalogom, s punim poštivanjem vlastitog i međunarodnog prava. Vidjeti suvremenu problemsku kroniku predratnih i ratnih izazova odnosima Hrvata i Srba u Hrvatskoj u interkulturalnom obzorju: Drago ROKSANDIĆ, *Protiv rata. Prilozi povijesti iluzija*, Zagreb 1996.

⁵⁹ Pojam “totalna kriza” sam upotrijebio na jednome jugoslavenskome sociološkom skupu u Arandelovcu sredinom 1980-ih godina, očito kao Braudelov *discipulus*, ali prije svega razljućen tadašnjim ignorantskim i omalovažavajućim odnosom partijskih moćnika prema “krizolozima”.

⁶⁰ Za mene osobno bilo je od 1989. godine nadalje sekundarno pitanje hoće li Jugoslavija opstati ili neće, a primarno hoće li izlazak iz krize i ulazak u tranzicijske procese biti u uvjetima mira ili rata. Potonje je za mene značilo dugoročnu europsku automarginalizaciju s ništenjem najvećeg dijela onoga što je u razdoblju od 1945. do 1989/1990. godine uistinu bilo civilizacijski, a nadasve modernizacijski progres.

⁶¹ Istraživački utemeljena interpretacija morala bi biti izvedena i na segmentarnim istraživanjima književnih, likovnih, scenskih, filmskih i drugih umjetničkih i kulturnih baština jer iskustva nužno nisu ni mogla, a ni morala biti jednoobrazna. Moja razmišljanja ponajviše se odnose na književna iskustva i to u misaonom horizontu jednog povjesničara.

⁶² Riječ je i o knjizi: Stanko LASIĆ, *Mladi Krležje i njegovi kritičari (1914–1924)*, Zagreb 1987., 319.-321. Knjiga je bila “događaj sezone” i na beogradskom Sajmu knjiga 1987. Stjecajem okolnosti, kao NIN-ov kritičar za historiografska izdanja, bio sam u prilici upozoriti Teodora Anđelića, urednika NIN-ove kulturne rubrike, da Lasićeva knjiga sadržava širu raspravu o “srpskoj književnosti u Hrvatskoj”. On je u svome opširnom članku o Sajmu knjiga u cijelosti objavio taj fragment pod posebnim naslovom “Velika marginalna zagrada” (*NIN*, 25. 10. 1987., str. 32.-33.).

kesten", o kojem piše kolega Nemeć, što sam, uostalom, prvi put javno učinio na "vrelije" teme u "Omladinskom tjedniku" te inicijativom Vlade Gotovca u "Hrvatskom tjedniku" 1970. godine.⁶³ Danas, poslije svega novog što sam saznao o kulturi, Lasićeva tipologija mi se danas čini zastarjelom. (Vjerojatno bi i on o istom pitanju danas pisao drugačije, kao što je to jedanput već učinio 1990-ih godina.)

Prvo, nemoguće je da bilo tko tko živi u ambijentu hrvatskog društva/kulture, modelski zaoštreno – makar kao recipijent, ne čini i sam hrvatsku društvenu/kulturnu situaciju. Nije to nešto što se odnosi na suvremenu povijesnu situaciju. Pitanje je konceptualne naravi, riječ je o povijesti društva u smislu "globalne historije", koja ponovo dolazi u epicentar profesionalnog interesa u svijetu.⁶⁴ Primjerice, kaluđeri-eremiti na Plitvičkim jezerima ("Kaluđerovac") ili na Alanu u ranome novom vijeku onog trenutka kada bi bili integrirani u habsburšku jurisdikciju, a vjerojatno i prije toga, u osmanskome podaništvu, integrirani su bili i u onovremenu hrvatsku društvenu/kulturnu situaciju s mnoštvom vrijednosnih i praktičnih implikacija. Dositej Obradović je intelektualno sazrijevao na svojim "putešestvijama" i po hrvatskim krajevima, a njegovo sjevernodalmatinsko iskustvo, po vlastitom iskazu, važno je i za njegove temeljne stavove o srpskom jeziku i kulturi. Kordunaš Sava Mrkalj, izravni preteča Vuka Karadžića, bio je zagrebački student i pitanje je bi li o srpskom jeziku razmišljao kao što je razmišljao da u Zagrebu nije spoznao sve što je spoznao. Moglo bi se na sličan način nastaviti s desetinama egzemplifikacija do suvremenog doba, a moglo bi se oprimirati i slučajeve hrvatske provenijencije u srpskim ambijentima.

Primjeri iz prve Lasićeve skupine, dakle, vrlo su teško održivi. Je li Simo Matavulj, pisac "Bakonja fra-Brne" i "Bilješki jednog pisca" "ništa drugo" nego srpski pisac? Kada bi se sustavno istražilo samo hrvatske recepcije "Bakonja fra-Brne", vjerujem da bi se moglo napisati respektabilnu studiju. Na koncu konca, Fedor Hanžeković je 1951. godine snimio film *Bakonja fra-Brne* te, ako nije Matavulj sama sebe uveo u hrvatsku kulturu, uveo ga je Hanžeković.⁶⁵ Iako osobno nikada nisam bio poklonik književnopovijesnog talenta Stanka Koraća, cijenio sam njegovu osobnu odlučnost održati kontinuitet Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", po čemu je u hrvatskoj kulturi on i najpoznatiji. Međutim, ako je riječ o Stanku Koraću u hrvatskoj kulturi u najdoslovnijem značenju pojma, činjenica je da je Korać napisao *Dvadeset godina hrvatskog romana 1895-1914*. (Zagreb, 1963.) ili *Hrvatski roman između dva rata 1914-1941*. (Zagreb, 1972. i Zagreb, 1974²). Bilo bi mi zanimljivo čuti što se danas može reći o njegovu doprinosu *Odabranim djelima Gustava Krkleca* itd. Naime, jedna od najmučnijih epizoda, siguran sam, i u Desničinu i u Krklečevu životu je njihov verbalni i fizički sukob u Sarajevu 1961. godine. Ovo je mjesto da se nešto više kaže i o Gustavu Krklecu u obzorju hrvatsko-srpskog interkulturalizma, imajući na umu Koraćev odnos prema njemu.

Gustav Krklec je od 1925. do 1941. godine živio u Beogradu, kao što je poznato i to ne boemski, poput Antuna Gustava Matoša ili Tina Ujevića, nego kao *bonvivant*, k tome, imućan i socijalno prestižan čovjek. Ne bi bilo točno reći da mu je elitni građanski Beo-

⁶³ Inače, potpuno sam suglasan s profesorom Nemećem kada je riječ o odnosu prema, općenito rečeno, "bjelinama" u hrvatskoj (kulturnoj) povijesti. Bez konceptualno i konkretnohistorijski artikulirane detabuizacije nema ponajprije detraumatizacije iskustva 20. stoljeća, ali ni ozbiljnije šanse da se hrabrije i inovativnije ide dalje i ravnopravnije surađuje u međunarodnim raspravama i projektima.

⁶⁴ Vidjeti: *Comparativ: Zeitschrift für Globalgeschichte und vergleichende Gesellschaftsforschung* (seit 1991) Laurent TESTOT (coordonné par), *Histoire globale. Un nouveau regard sur le monde*, Sciences Humaines Éditions, 2008.

⁶⁵ Nedavno su objavljena Matavuljeva *Sabrana djela* u devet knjiga, u suizdanju zagrebačkog SKD Prosvjeta, što će, nadajmo se, biti poticajno za nove pristupe Simi Matavulju i njegovu opusu.

grad tog doba bio otvoren, on je pripadao tome Beogradu. U Beogradu se nije bavio samo burzovnim poslovima. Bilo ga je, i to ne marginalno, u umjetničkom svijetu. Dovoljno je pogledati što je sve u Beogradu objavio i tko je sve o njemu pisao prije i poslije rata.⁶⁶ Isti mu je taj Beograd poslije rata očito oprostio zemunsku karijeru u “Graničaru” od 1941. do 1944. godine.⁶⁷ Očito mu je oprostio i Stanko Korać, urednik *Sabranih djela* Vladana Desnice. Godine 1977. godine Koraćeva “Prosvjeta” javlja se kao suizdavač dviju knjiga Krklečevih *Odabranih djela*, tj. knjige *Srebrna cesta*, koja obuhvaća njegov lirski opus do 1941. godine te knjige *Žubor života*, koja nastavlja s lirskim opusom poslije 1941. godine. Međutim, ovdje je mnogo važnije da je Gustav Krklec, u svojim poznim godinama, sa svojim autoritetom recenzentski podržao urednički projekt Stanka Koraća *Književna hrestomatija. Iz kulturne baštine srpskog naroda u Hrvatskoj* (Prosvjeta, Zagreb, 1979.), iako je mogao znati da će *Hrestomatiju* oficijelna partijska kritika dočekati, brutalno rečeno, “na nož” i to kao najveću pogibelj za “bratstvo i jedinstvo Hrvata i Srba u SR Hrvatskoj”. Gustav Krklec, zlobnici će reći, ovaj put nije povukao svoj potpis. Ne bi trebalo previdjeti da tada nitko među utjecajnim hrvatskim piscima i povjesničarima književnosti, neovisno o lijevo-desnim političkim razvrstavanjima, nije javno rekao da je osporavanje knjige pod takvim naslovom načelno neprihvatljivo. Toliko o Koraću i, s njime u vezi, o Krklecu.

Suglasio bih se da je druga skupina najbolniji izbor (Vladan Desnica, Vojin Jelić), s protustavom da je to u njihovo doba trebao biti, a nije bio i da bi i u budućnosti trebao biti dominantan legitimni izbor, kako za Srbe u Hrvatskoj, tako i za Hrvate u Srbiji itd., naročito kada je riječ o međudržavnim susjedstvima gdje su jedne ili druge manjinske zajednice autohtone. Naime, koncepti “dijeljenih”, “višestrukih” i drugih pluralnih identiteta, ako i koncept “l’homme pluriel”, danas čine anakronim najveći dio rasprava o nacionalnim identifikacijama intelektualaca pa i književnika. Međutim, ako čovjek prihvaća/hoće živjeti u “manjinskoj situaciji”, što uključuje i pravo na vlastiti identitet u rodnom, radnom, statusnom itd. pogledu, to mu daje pravo, ali ga i obvezuje na socijalnu integraciju, koja ne može biti realizirana ako nije i kulturna, počevši s pitanjem oficijelnog standardnog jezika nadalje. Dakle, u modernom je svijetu pitanje kolektivnih manjinskih prava, s mnoštvom individualnih implikacija, jedno od temeljnih u konstituiranju bilo kojeg fenomena modernosti i nužno je inter- ili transkulturne naravi.⁶⁸

U slučaju Srba u Hrvatskoj, od jednog Ognjeslava Utješenića Ostrožinskog nadalje broj ljudi poput Desnice ili Jelića nije mali, kao što se obično misli, ali su njihovi osobni

⁶⁶ Bibliografija Gustava Krkleca dostupna je na internetskim stranicama Gradske knjižnice i čitaonice “Metel Ožegović” u Varaždinu www.knjiznica-vz.hr.

U *Enciklopediji Jugoslavije* I[vo] [F]rangeš napisao je o Gustavu Krklecu: “(...) Između dva rata živio pretežno u Beogradu gdje je bio sekretar Beogradske burze i urednik *Nolita* (1929-33).” (EJ 5/Jugos – Mak, Zagreb, 1962., str. 424). Uvrstio je i obavijest da su mu u Beogradu, 1933. godine, tiskana *Sabrana dela* u dvije knjige te citirao ulomak iz Krklečeva autobiografskog predgovora: “Ja nikada nisam hteo da pevam ni pticama, ni zverovima, ni stablima, ni talasima morskim, već srcu ljudskom...” (isto). Frangeš nije prešutio ni ponešto iz poslijeratne Krklečeve produkcije: “Zanos pobjede i obnove izmamit će mu ponekad nešto prigodne retorike...” (*Nav. dj.*, str. 425).

⁶⁷ U prethodno navedenoj enciklopedijskoj jedinici Frangeš je zapisao: “Od 1941 živi u Zagrebu.” (*nav. dj.*, 424) To je dakako netočno. Takvo se nešto nije dogodilo u *Hrvatskoj enciklopediji* (knj. 6/Kn – Mak, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb, 2004., str. 281): “... ali je ubrzo otišao u Beograd, gdje je ostao sve do rata. Nakon rata vratio se u Zagreb, ...” S druge strane, u ovoj jedinici nema riječi o *Nolitu*, nema riječi o beogradskom izdanju Krklečevih *Sabranih dela* iz 1933. godine.

⁶⁸ Will KIMLICKA jedan je od ključnih autora o tim problemima. Vidjeti pored ostalog: *Liberalism, Community, and Culture*, Oxford, 1989/1991.; *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford, 1995.; *Finding Our Way: Rethinking Ethnocultural Relations in Canada*, Oxford, 1998.; *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*, Oxford, 1990/2001.; *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, Citizenship*, Oxford, 2001.

izbori uvijek bili sporni na obje strane, u smislu "previše" vs. "premalo" kanonskih prepoznatljivosti te na obje strane – gdje je god moguće – marginalizirani, prije svega s istraživačkog stajališta. Vladan Desnica rijetki je izuzetak jer ga je uistinu teško previdjeti, a, drugo, sam je bio toliko karakterno jak da nam *post mortem* ne ostaje ništa drugo nego da ga s obje strane uvažavamo kada se i ne suglašavamo s njim. Međutim, tko danas uopće i spominje Vojina Jelića?⁶⁹

Treća Lasićeva skupina ipak je u štoćemu prijeporna. Doista su neupitna hrvatska književna izjašnjavaanja ljudi poput Novaka Simića, Čede Price, Milana Mirića, Mirka Sabolovića, Vojislava Kuzmanovića itd., ali "put" u hrvatsku književnost bilo koga među njima kao pisaca nije bio pravocrtan. Danas je to i teorijski jasno. Međutim, čiji god opus među pojedinačnima uzeli u obzir, u njemu će biti štoćega što je važno i kao umjetnička interpretacija hrvatsko-srpskih kontroverzi, a time i nešto što je važno za (samo)razumijevanje Srba u hrvatskom društvu/kulturi. Primjerice, mnoštvo je stranica u Čede Price takve naravi, ali i regionalno situirana djela Mirka Sabolovića poput romana *Razmeđa* (1975.) ili *Ožiljci* (1978.) toliko su uočljivo – pored ostalog – hrvatsko-srpski konotirana da je teško izbjeći ne vrednovati ih u bilo kakvu ozbiljnijem pokušaju sinteze na temu *Serbica Croatica*. Isti je slučaj s Vojislavom Kuzmanovićem, bar kada je riječ o djelima poput *Godine noževa* (1976.) itd.

Ako se problem književnog identiteta Srba u Hrvatskoj šire postavi, nužno će se otvoriti mnoštvo novih pitanja. U kulturi Srba u Hrvatskoj postoji i monumentalni opus obiteljske provenijencije, onaj braće Pribičević, Adama, Milana, Svetozara i Valerijana, koji je u mnogočemu i "transsociokulturni". Samo je marginalno i u slučaju najuočljivijeg Svetozara krajnje stereotipizirano javno recipiran.

Ako se pak postavi problem (auto)percepcija Srba u hrvatskoj književnosti i kulturi, broj pisaca i opusa silno će se povećati, a u konačnici će biti svejedno tko je koje nacionalnosti (podrijetla itd., itd.). Dakle, svaki pisac koji je stvorio nešto što je umjetnički važno i za (samo)razumijevanje Srba u Hrvatskoj kao distinktivnog korpusa u hrvatskoj i srpskoj povijesti i kulturi, zavrjeđuje biti istražen i interpretiran u kontekstu *Serbica Croatica*. Time se stvaraju pretpostavke za mnogo kreativniju rekonstrukciju hrvatsko-srpskog/srpsko-hrvatskog interkulturalizma, kada su Srbi u Hrvatskoj "subjekt", odnosno, "objekt" istraživanja u hrvatskom sociokulturnom kontekstu.⁷⁰

Dakle, uopće nije sporno osobno izjašnjavaanje pisca o svome nacionalnom kulturnom identitetu! Riječ je o nečemu što bi trebalo biti iz opusa samorazumljivo, ali i iz piščevih sociokulturnih praksi. Naime, ponekad je izbor kulturnog identiteta pitanje moralne naravi, kao što je ponekad isto tako moralne naravi ne izjašnjavati se o istome tom pitanju, ako to implicira osobne, načelno neželjene posljedice. Međutim, ponekad je to pitanje kulturne akomodacije, komocije, pragmatizma pa i "trgovine".

⁶⁹ Ja sam sâm indirektni potomak kipara Simeona Roksandića, jedinog koji skulpturu *Ribar sa zmijom* ima javno postavljenu kao fontanu na Jezuitskom trgu u Zagrebu i na Kalemegdanu u Beogradu. Iako je u Zagrebu bio i školovan kao kipar, skoro nigdje ga se ne spominje, a ime i prezime nerijetko su mu pogrešno napisani pa ga se obično zamjenjuje s Tomom Rosandićem, čiji je umjetnički životopis uveliko obrnuta priča Hrvata u srpskoj kulturi.

⁷⁰ Sve što je ovdje rečeno odnosi se na srpsku "dimenziju" hrvatske književnosti i kulture, a drugo je, mnogo složenije pitanje, policentričke strukture same srpske književnosti i kulture, u kojoj hrvatski ili bosanski Srbi itd., na različite načine mogu, ali ne moraju biti distinktivni. Još nešto. Jedan Stevan Galogaža ili Ognjen Prica ne moraju biti važni ni u Zagrebu ni u Beogradu, ali su oni važni u bilo kakvu pokušaju rekonstrukcije baštine Srba u Hrvatskoj. (Bili su očito važni i ustaškim vlastima koje su ih kao prononsirane ljevičare i ubile.) Dakako, ako u središtu pozornosti nisu kulturološki nego estetički aspekti, cijeli se problem nužno uveliko drugačije postavlja.

Sljedeće je temeljno pitanje koliko je bilo koje umjetničko djelo moguće reducirati unutar granica jedne kulture, odnosno što sve čini njegove svjetske, univerzalne vrijednosti i prepoznatljivosti. Da zaključim, za mene je pitanje raspravljane tipologije Stanka Lasića danas mnogo složenije nego što mi se inicijalno činilo, ali osjećam potrebu biti mu zahvalan zbog toga što je to učinio u vrijeme kada je o tome pitanju malo tko uopće htio razgovarati, a kamoli jasno iznijeti svoje mišljenje.⁷¹

U međuvremenu se nakupilo mnoštvo novih, nimalo bezazlenih povoda s epohalnim implikacijama u hrvatsko-srpskim/srpsko-hrvatskim odnosima, namećući potrebu da se o tome pitanju ponovo raspravlja. Važno je da ga je relegitimirao profesor Krešimir Nemeč. Zaključni dio njegova komentara Lasićeve tipologije u potpunosti prihvaćam i osjećam potrebu uvrstiti ga u vlastiti tekst: “Ipak, možemo primijetiti da se Lasić u analizi doista delikatnoga problema srpskih pisaca u Hrvatskoj suviše oslanja na kategoriju etničkoga identiteta, a posve zanemaruje piščev poetički legitimitet i kulturološki kontekst u kojem je stvarao i u kojem se oblikovao. Nacionalna književnost nije neka sindikalna udruga u koju se pisci učlanjuju ili se iz nje iščlanjuju po slobodnoj volji nego nešto čemu se pripada po tradiciji, poetici, jeziku, kulturi i sl. No bez obzira na to, smatram da upravo činjenica nastanka novih nacionalnih država nakon raspada Jugoslavije književnim historiografima više nego ikada imperativno nameće toleranciju kao fundamentalno načelo u pisanju, a to znači promatranje pripadnosti i identiteta u interkulturalnoj vizuri, dakle uvijek s punim uvažavanjem *drugog* i *drukčijeg*.”⁷²

Još nešto. Brojni Srbi iz Hrvatske s umjetničkim ambicijama su Hrvatsku u 19. i 20. stoljeću prije ili kasnije napuštali, odnosno, djelovali u njoj i izvan njezinih granica, s različitim težištima svog stvaralaštva. Nisu oni u tome bili iznimka. Isto se događalo s Hrvatima iz Srbije, kao i s Hrvatima i Srbima iz Bosne i Hercegovine. Konstituiranje i naročito kanoniziranje nacionalne kulture, kada su hrvatsko-srpski/srpsko-hrvatski odnosi u pitanju, uvijek je imalo veliku etnokonfesionalnu težinu. Nisu u pitanju atavizmi ta dva naroda već konfesionalno kondicionirane razdijelnice između moderne hrvatske i srpske nacije u uvjetima silne etnokonfesionalne izmiješanosti i presloženosti u polutisućljetnoj dijakroniji. Dakle, jedan *par excellence* modernizacijski izazov, kao što je konstituiranje moderne nacije, u oba je slučaja u posljednjoj četvrtini 19. stoljeća apsolviran na tradicijski način, etnokonfesionalno. Time su u ljudskim svakodnevicama u lokalnim i regionalnim horizontima “male razlike” postale “sudbinske”.⁷³

U jednome se ipak moramo suglasiti, a to je da Srbi u Hrvatskoj, kao ni u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori nisu dijaspora, kao što nisu ni Hrvati u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori ili Bošnjaci u istim tim zemljama izvan Bosne i Hercegovine ili Crnogorci u istim tim zemljama izvan Crne Gore. Svima su njima previše duboki korijeni izvan njihovih današnjih matičnih država da bi “dijasporizacija” bila održiva bez novih tragičnih posljedica.

⁷¹ Rad SKD Prosvjeta bio je zabranjen 1971. godine, a godine 1980., neposredno poslije smrti Josipa Broza Tita, SKD Prosvjeta je bila i pravno ukinuta. Rad na obnovi započeo je 1990., a obnovljena je 1992. godine.

⁷² Krešimir NEMEČ, “Prokletstvo zaborava”, *Zbornik*, ovdje, str. 54.

⁷³ Potonja deagrarizacija i deruralizacija su takve “male razlike” nerijetko rekontekstualizirale i u nekim slučajevima “kanonizirale”. Najuočljivije su one u vezi sa standardnim jezicima (npr., “točka” vs. “tačka”, “tisuća” vs. “hiljada”), potpuno neovisno o tome što pisane baštine s obje strane za takve ekskluzivne kanonizacije ni na dijalektalnoj ni na razini jezika književnosti nerijetko ne osiguravaju neupitno legitimacijsko pokriće.

Što se Srba u Hrvatskoj tiče, oni su svoju modernu nacionalnu distinktivnost "samoosvijestili" u hrvatskom društvu i kulturi od kasnoga 18. stoljeća nadalje.⁷⁴ Njihova je etno-konfesionalna baština u hrvatskim zemljama, k tome, mnogo slojevitija i u (dis)kontinuitetima dubinski seže do "srijemskih despota" u 15. stoljeću. Neovisno o tome što su Srbi u Hrvatskoj danas kao zajednica u ubrzanom demografskom izumiranju – što je izravna posljedica ratnog raspada Jugoslavije i svega što se s time u vezi zbivalo i što je hrvatsko-srpske/srpsko-hrvatske odnose sekularno unazadilo – nema moderne i suvremene hrvatske povijesti i povijesti hrvatske kulture bez srpske "dimenzije" jer oni iz zajedničke baštine ne mogu pobjeći niti ih se može protjerati. Jedino je moguća "zavjera šutnje". Pitanje je koliko je smislena jer unazađuje kulturu povijesnog mišljenja o hrvatskoj baštini u cijelosti.

Vladan Desnica je umro 4. ožujka 1967. godine. "Deklaracija o položaju i nazivu hrvatskog književnog jezika" objavljena je u *Telegramu* 17. ožujka, a "Predlog za razmišljanje" 19. ožujka 1967. godine. Ima dosta indicija da je dr. Vladimir Bakarić unaprijed bio upoznat s prvom inicijativom, kao i Petar Stambolić s drugom. Što bi Vladan Desnica tada učinio da je bio živ? Da li bi još jedanput postao slučaj i za hrvatski i za srpski književni stalež i za hrvatsku i srpsku političku elitu? U jednome je sigurno bio suglasan s Miroslavom Krležom, a to je stav da su hrvatski i srpski jedan jezik koji su Hrvati oduvijek zvali hrvatskim, a Srbi srpskim. Umio je lučiti, ali i povezivati jezik pučke svakodnevice od književnog jezika i naročito od spisateljeva jezika književnosti na obje strane, uvijek iznova tražeći svoj vlastiti izraz. Prisjećajući se svoga posljednjeg susreta s njime u listopadu 1965. godine, "u restoranu Šumadija preko puta Albanije", Aleksandar Tišma zapisao je 1972. godine da mu je "kratko vreme provedeno s Desnicom ostalo ... oštro u sećanju zbog jedne pojedinosti. Boško Novaković ga je bio upitao šta radi, da li piše. Desnica je odgovorio da ne piše ništa. "A što?" začudio se Novaković, i dodao: "Vi treba da pišete." "Znate, Novakoviću", odgovorio je Desnica i pokazao ka susednom, nezauzetom stolu. "Da bi čovjek prišao onom ondje stolu i uzeo da pije vodu iz onog vrča, potrebno je da bude žedan." (...)”⁷⁵

ON VLADAN DESNICA AND THE DESNICA'S ENCOUNTERS

Abstract: "Desnica's encounters" were initially founded in Zagreb in 1989, as an inter- and transdisciplinary research program, focusing upon phenomena and problems of Croato-Serbian/Serbo-Croatian interculturalism in Croatia. Coordinating Committee for Researches of History and Culture of Serbs in Croatia, established by the Yugoslav (today: Croatian) Academy of Sciences and Arts, and the Institute for Croatian History of the Faculty for Social Sciences and Humanities of the University of Zagreb, contributed mostly to bring together scholars and institutions in Croatia which might contribute to the realization of the objectives of Research Program "Desnica's encounters". The name of Vladan Desnica (Zadar, 1905 – Zagreb, 1967), one of the classics of the modern Croatian and Serbian literature, was chosen to symbolize the Program, as well as to inspire by the richness of his personal experience and relevance of his civic culture. "Desnica's encounters" were reestablished in 2005 Related to it, an interuniversity initiative, launched by University of

⁷⁴ Koji su sve procesi inkluzije i ekskluzije u modernizaciji i nacionalizaciji hrvatskog društva također u tome "samoosvijestivanju" imali udjela, još uvijek nije dovoljno istraženo.

⁷⁵ Aleksandar TIŠMA, "Povodom Desničnog pisma", u: VLADAN DESNICA, *Progutane polemike* (pr. Jovan Radulović), Stubovi kulture, Beograd, 2001., str. 166. (Izvor: *Letopis Matice srpske*, knj. 405, sv. 5, Novi Sad, 1972.)

Zagreb, University of Zadar and the writer's descendants, as well as owners of the Stojan Janković Tower in the vicinity of Zadar, has been discussed. Finally, the article includes an attempt to re-define some of major aspects and problems of the Croato-Serbian/Serbo-Croatian interculturalism in Croatia today.

Key words: Vladan Desnica, "Desnica's encounters", interculturalism, Croatia, Croats, Serbs

Literatura

Djela Vladana Desnice

Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje*, Zagreb 1950.

Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba*, Sarajevo, 1957.

Vladan DESNICA, *Sabrana djela. Knjiga I.-IV.*, (ur. Stanko Korać), Zagreb 1975.

Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva i knjiga druga*, Zagreb 2005. i 2006.

Članci, studije i monografije

Gabriel A. ALMOND, Sidney VERBA, *Civilna kultura. Politički stavovi i demokracija u pet zemalja*, Zagreb 2000.

Benedict ANDERSON, *Nacija zamišljena zajednica*, Zagreb 1990.

Ivo BANAC, Slobodan Prosperov NOVAK, Josip KOLANOVIĆ, *Grbovi: biljezi identiteta*, Zagreb 1991.

Ulrich BECK, Anthony GIDDENS, Scott LASH (ur.), *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge 1994.

Julien BENDA, *La trahison des clercs*, Paris 1928.

Julien BENDA, *Izdaja intelektualaca*, Zagreb 1997.

A[nte] B[EŽEN], "Kronika i dokumenti Koordinacionog odbora za proučavanje povijesti i kulture srpskog naroda u SR Hrvatskoj. Pregled rada Koordinacijskog odbora od njegova osnutka", *Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, knj. 2, Zagreb, 1989., str. 233-235.

Ante BEŽEN, Drago ROKSANDIĆ, Zorica STIPETIĆ, "Prijedlog koncepcije časopisa 'Dijalozi'", *Naše teme*, god. 33, br. 10, Zagreb 1989., 2696-2699.

Dušan ČALIĆ, "Neke posebnosti društvenog bića Srba u SR Hrvatskoj", *Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, knj. 1., 5-16.

Michel de CERTEAU, *L'écriture et l'histoire*, Paris 1975.

Norbert ELIAS, *Engagement und Distanzierung. Arbeiten zur Wissenssoziologie I*, (ur. i prev. Michael Schröter), Frankfurt am Main, 1987.

I[vo] [F]RANGEŠ, "KRKLEC, Gustav", u: *Enciklopediji Jugoslavije 5/Jugos – Mak*, Zagreb, 1962., 424-425.

Ernest GELLNER, *Nacije i nacionalizam*, Zagreb 1998.

Anthony GIDDENS, *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, London, 1991.

Anthony GIDDENS, *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*, Cambridge, 1992.

- Anthony GIDDENS, *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. London 1999.
- Anthony GIDDENS, *Odbjegli svijet : kako globalizacija oblikuje naše živote*, Zagreb 2005.
- Bernhard GIESEN, *Die Intellektuellen und die Nation. Eine deutsche Achsenzeit*, Frankfurt am Main, 1993.
- Jacques LE GOFF, *Histoire et mémoire*, Paris 1988.
- Catherine HALPERN (ur.), *Identité(s). L'individu, le groupe, la société*, Sciences Humaines Éditions, 2009.
- Eric J. HOBBSBAWM, *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*, Zagreb 1993.
- John HUTCHINSON, Anthony D. SMITH (ur.), *Nationalism*, Oxford 1994.
- John HUTCHINSON, Anthony D. SMITH (ur.), *Ethnicity*, Oxford 1996.
- Will HUTTON, Anthony GIDDENS (ur.), *On The Edge. Living with Global Capitalism*, London 2000.
- Eli KEDURI [tj. Elie KEDOURIE], *Nacionalizam*, Podgorica 2000.
- Will KIMLICKA, *Liberalism, Community, and Culture*, Oxford 1989/1991.
- Will KIMLICKA, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford 1995.
- Will KIMLICKA, *Finding Our Way: Rethinking Ethnocultural Relations in Canada*, Oxford 1998.
- Will KIMLICKA, *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*, Oxford 1990/2001.
- Will KIMLICKA, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, Citizenship*, Oxford 2001.
- Stanko KORAC, "Bibliografija radova o srpskoj istoriji i kulturi u Hrvatskoj", *Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, knj. 1, Zagreb 1988., 173-188.
- Reinhart KOSELLECK, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main 1995.
- "KRKLEC, Gustav", u: *Hrvatska enciklopedija, knj. 6/Kn – Mak*, Zagreb 2004., 281.
- "Kula Jankovića", u: *Prosvjeta*, god. 10 (35), br. 55 (665), mart 2003. [Na naslovnici slika tadašnjeg stanja centralnog dijela objekta s naslovom "Kula Jankovića. Inicijativa obnove i oživljavanja" te blok s dva priloga "Kula Jankovića": Drago ROKSANDIĆ, "Kula Jankovića. Inicijativa obnove i oživljavanja Kule Stojana Jankovića i sela Islam Grčki" (*Isto*, 29-31) i autorski nepotpisani prilog koji je napisao dr. sc. Uroš DESNICA "Tristapedeset godina historije. Kula serdara Stojana Jankovića u Islamu Grčkom" (*Isto*, 32-40). U istom broju tiskana je i studija koju je napisao dr. sc. Milan MIŠKOVIĆ "Povijesna 'saga' o ljudima u ratnom nevremenu. Prilog tumačenju Desničnog romana *Zimsko ljetovanje*" (*Isto*, 41-47).]
- Stanko LASIĆ, *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914-1924)*, Zagreb 1987.
- Krešimir NEMEC, (...).
- Anita PETI-STANTIĆ, *Jezik naš ilili njihov. Vježbe iz poredbene povijesti južnoslavenskih standardizacijskih procesa*, Zagreb 2008.
- Dušan RAPO (ur.), *Zbornik radova o Vladanu Desnici*, Zagreb 2004
- Drago ROKSANDIĆ, "Jugoslovanstvo pred nastankom Jugoslavije", *Borec*, br. 10-11, Ljubljana 1985., 546-549.
- Drago ROKSANDIĆ, "Jugoslavenstvo prije stvaranja Jugoslavije" 1985. godine. Vidjeti: *Nedjelja marksističkih rasprava 1985. Istoriografija, marksizam, obrazovanje*, ur. Milenko Marković, Vukašin Stambolić, Drago Roksandić, Beograd 1986., 153-159.
- Drago ROKSANDIĆ, "'Desničini susreti'. Prijedlog programa znanstvenih rasprava", *Naše teme*, god. 33, br. 4, Zagreb 1989, 725-730
- Drago ROKSANDIĆ, *Protiv rata. Prilozi povijesti iluzija*, Zagreb 1996.

Drago ROKSANDIĆ (ur.), *Uvod u komparativnu historiju*, Zagreb 2004.

Hodimir SIROTKOVIĆ, "Srbi u Hrvatskoj u dokumentima ZAVNOH-a", *Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, knj. 2, Zagreb 1989., 17-28.

Aleksandar TIŠMA, "Povodom Desničinog pisma", u: Vladan DESNICA, *Progutane polemike* (pr. Jovan Radulović), Stubovi kulture, Beograd, 2001., str. 163-166 (Izvor: *Letopis Matice srpske*, knj. 405, sv. 5, Novi Sad 1972.)

Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Knjiga 1 (Zagreb 1988., 200 str.) i knjiga 2 (Zagreb 1989., 240 str.)

Internetske stranice i film

Stranice Međunarodnoga istraživačkog projekta "Triplex Confinium": www.ffzg.hr/pov/zavod/triplex

Stranice projekta "Mostovi": www.ffzg.hr/mostovi

Stranice Društva za obnovu i revitalizaciju Kule Stojana Jankovića: www.kulajankovica.hr

Stranice Gradske knjižnice i čitaonice "Metel Ožegović" u Varaždinu. Vidjeti bibliografiju Gustava Krkleca: www.knjiznica-vz.hr

Ernest FIŠER, "Čudnovati dvostruki život. Uz stotu godišnjicu rođenja Gustava Krkleca": www.matica.hr/MH_Periodika/vijenac/1999/143/html/esej/02.htm (12. 7. 2010., 16:46:42 GMT)

Isao KOSHIMURA (režija), *Stojan Janković: Hero of the Border* (dokumentarno-animirani film), Sveučilište Zokei, Tokyo, Japan.

DESNIČINI SUSRETI
2005.–2008.
Zbornik radova

Uredili

Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina

Filozofski fakultet u Zagrebu
Plejada
Zagreb, 2010.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 3

Nakladnici

Filozofski fakultet u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Plejada d.o.o., Zagreb

Za nakladnike

Damir Boras

Igor Ranić

Uredili

Drago Roksandić

Ivana Cvijović Javorina

Recenzent

Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomogao je
Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2010., Plejada, Zagreb

ISBN 978-953-56047-7-8

DESNIČINI SUSRETI 2005.–2008.
Zbornik radova
Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Izvršni nakladnik
Plejada d.o.o.
Zagreb, VIII. južna obala 17
tel./faks 01/3906-533
e-mail: plejada@plejada-zg.hr
www.plejada-zg.hr

Izvršni urednik
Ilija Ranić

Grafička oprema
Studio *Canis*

Lektura
Jovan Čorak

Dizajn naslovnice
Ana Pojatina

Tisak i uvez
Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina
rujan 2010.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 742369.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

DESNIČINI SUSRETI
2005.-2008.

Zbornik radova

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA